RUDOLFÍNSKÁ AKADEMIE
Asociace starožitníků, o.s.

Závěrečná práce

Faktorie na výrobu umělecké výšivky v Boskovicích aneb „Příběh jehlou vyprávěný“

Brno 2013 **Autor: Ing. Sylva Ossosová**

OBSAH

ÚVOD 4

Část I.
BIOGRAFIE MARIE CHLUPOVÉ
1.1. Z druhé řemeslnické linie – Rodiče 6
1.2. Vzdělání 6
1.3. Vídeňské intermezzo 7
1.4. Manželství a děti 8
1.5. Za peníze v „Židech“ dům 8

Část II.
ZALOŽENÍ FAKTORIE
2.1. „Závod předtiskovací a umělecké výšivky“ 10
2.2. Těžké začátky v c.k. mocnářství 11
2.3. Konečně úspěch 11
2.4. Dcera se stává zástupkyní 11

Část III.
VÁLEČNÉ ÚTRAPY
3.1. Složení klientely se mění 13
3.2. Židovská obec je vylidněná 14

Část IV.
ZÁNIK FAKTORIE A VSTUP DO MÚ BRNO
4.1. Poválečné dění 14
4.2. Po křídly Moravské Ústředny 14
4.3. Dcera pokračuje v tradici 15

Část V.
OBECNĚ O VÝŠIVKÁCH, KRAJKÁCH A TECHNOLOGII
5.1. Co je to vlastně výšivka a krajka 17
5.2. Historický vývoj výšivky a krajek 17
5.3. Základní stehy a techniky, druhy výšivek a šitých krajek 19

Část VI.
TECHNICKÉ ZÁLEŽITOSTI VÝROBY A UKÁZKY SORTIMENTU FAKTORIE
6.1. Předkreslování a používané materiály 21
6.2. Ukázky předtisků 23
6.3. Ukázky hotových výrobků 29
6.3.1. Bílá a barevná výšivka 31
6.3.2 Věci pro děti 64
6.3.3 Oděvy 68

ZÁVĚR 72

Dostupné prameny a použitá literatura 74

Prohlašuji tímto, že jsem závěrečnou práci sepsala sama, pouze s použitím uvedené literatury a pramenů v práci uvedených.

Úvod

Úvodem mi nejdříve dovolte lehký údiv, jakými životními změnami člověk prochází. Dobře si pamatuji, že jsem coby pubertální dítě nesnášela granátové šperky, broušené skleničky a vyšívané dečky. Přišly mi smutné, staromódní, nezáživné a nudné.

Postupem času jsem dospěla do životní fáze, kdy mě pohled na krásný granátový šperk dokáže zbavit řeči, můj obdiv mistrům sklářům nezná mezí a o vyšívaných dečkách píšu bakalářskou práci.

Tato práce vzdává svůj hold ženě, která neměla jednoduchý a snadný život. Přesto sobě i jiným pomohla prožít ho se ctí a grácií a výsledky její činorodé práce jsou dodnes hmatatelné. Chápu se tedy této čestné úlohy je shrnout, zaznamenat a předat takto dalším generacím.

V této práci nejde pouze o prostý popis historie výroby v určitém místě, jde i o popsání vzniku, principu a chodu úspěšné faktorské firmy, vedené ženou na počátku dvacátého století. Rovněž se snažím popsat jednotlivé druhy výšivek, jejich výrobní technologie a metody, a to v celém historickém kontextu od vzniku firmy až do doby padesátých let minulého století, kdy soukromé podnikání tohoto charakteru pohltilo tehdejší socialistické družstvo umělecké výroby. Zmíněna je také stručná historie evropské výšivky a šité krajky v jednotlivých obdobích ve vztahu k odívání.

Veliké díky patří Mgr. Elišce Pokorné, vnučce Marie Chlupové. Bez jejího přispění by tato práce nemohla vůbec vzniknout. Všechna zmíněná díla pochází z dědictví po její babičce a mamince, tyto poklady s láskou a péčí uchovává. Můj obdiv jí patří také proto, že se v 71 letech odhodlala pro účely této práce stát modelkou prezentující oděvní výtvory při mé fotografické dokumentaci.

Mgr. Pokorná se snaží v rámci svých možností o seznámení veřejnosti s dílem svých předků. Jako aktivní členka Klubu seniorů v Boskovicích zorganizovala v místní knihovně přednášku, které proběhla 26. února 2013 pod názvem „Tradice umělecké výšivky v Boskovicích“.

Dovolím si však poznamenat, že vzhledem k množství a kvalitě popisovaných děl, si tato zaslouží ne pouze přednášku, ale i samostatnou výstavu, aby tuto dnes již málo viděnou krásu mohla obdivovat širší veřejnost.

Brno, 10. září 2013 Ing. Sylva Ossosová

Anna Marie Antonie Chlupová, provdaná Konečná (1882-1957)
foto: archiv Mgr. Elišky Pokorné

Část I. BIOGRAFIE

1.1. Z druhé řemeslnické linie - rodiče

Vlevo: rodiče Anna a Josef Chlupovi Vpravo: malý statek s pekárnou v Doubravické ul., foto r. 1947
foto: archiv Mgr. Elišky Pokorné

Maminka Marie se jmenovala Anna Herzig a pocházela z chudých poměrů. Její rodiče měli v Knínicích u Boskovic pronajatý domek. Vzhledem k nuzným poměrům rodiny nebylo divu, že mladé Anně, tehdy šestnáctileté, chtěli rodiče zajistit rodiče budoucnost domluveným sňatkem. Volba padla na pekaře Josefa Chlupa z Boskovic.

Josefovi bylo tehdy 33 let, byl tedy o celých sedmnáct let starší než jeho mladinká nevěsta, a pocházel z tzv. druhé řemeslnické linie. K první linii patřili bohatí řemeslníci a obchodníci obsazující hlavní a lukrativní prostory na hlavních náměstích. Další druhou linii tvořili ti z bočních menších uliček za náměstím a u židovské čtvrti. Chlup měl menší statek s pekárnou na (dnes již neexistující) ul. Doubravické. Z manželství Chlupových vzešlo jedenáct dětí, z toho jich osm přežilo. Jedním z nich je i Marie Anna Antonie, narozená 25. března 1882 a pokřtěná tradiční trojicí rodových jmen. Doma se mluvilo německy i česky, Marie tedy ovládala oba jazyky, jak bylo v té době běžné.

1.2. Vzdělání

Marie v r. 1898 *Bývalá klášterní škola v Boskovicích* *Bývalý c.k. Ústavu ku vzdělání učitelek*
Foto: archiv Mgr. Elišky Pokorné a autorka

V letech 1896 až 1898 navštěvovala Marie klášterní dívčí školu, založenou hrabětem Alfonsem Mensdorff-Pouilly. Na této škole, nacházející se na pravé cestě k boskovickému zámku, působily sestry řádu svatého Vincence z Pauly, řečené Paulinky. Rodiče platí za Marii

drobné „školné“ obnášející dodávku pečiva od tatínka pekaře a občas slepici z jejich dvorku. A tak se zde čtrnáctiletá dívka začíná učit francouzštině, kreslení a hlavně vyšívání. Výšivka, tedy náročná umělecká výšivka, byla a dodnes je tradiční činností provozovanou v klášterech. Marie na klášterní školu nevzpomínala příliš v dobrém, zřejmě se již v té době projevovala její touha po samostatnosti, která se řádovým sestrám příliš nezamlouvala. Nicméně žačka byla vzorná a stala se z ní velmi šikovná vyšívačka. Proto dostala od řádových sester doporučení a nastoupila v roce 1899 na jednoroční běh studia „Pěstounka školy mateřské“ na c.k. Českém ústavu ku vzdělání učitelek, sídlící na Wawrastrasse (dnes Hybešova ul. 15) na Starém Brně.

Po vzoru proslulé Vídeňské krajkářské školy se právě na přelomu 19. a 20. století výuka krajkářek a vyšívaček mění. Již se nevyučuje pouhé mechanické nacvičování jednotlivých technik, ale rovněž se dbá i na zručnost výtvarnou, tedy schopnost si výšivku rozvrhnout a předkreslit. Zde se tedy Marie naučila i teorii, kreslení od ruky a výtvarné práci. Toto vzdělání a praktickou výuku uplatnila později v hojném předkreslování výšivek pro své domácké pracovnice.

1.3. Vídeňské intermezzo

Marie Chlupová a Vídeň cca roku 1900 *Foto: archiv Mgr. Elišky Pokorné a http://de.wikipedia.org/wiki/Wien*

Po absolvování studia se Marie vrátila domů s vysvědčením a doporučením ze školy. Přes pomoc známých se dostala do Vídně na místo vychovatelky malých dětí a tak se jí otevírá nový svět. Celkem pět let je zaměstnána v několika zámožných podnikatelských rodinách a rodinách vysokých bankovních úředníků. V těchto kruzích se tradičně hojně používala stolní a ložní výbava s náročnou bílou výšivkou. Již první její hausfrau (paní domu) zjistila, že vychovatelka je šikovná a znalá technologie vzniku této výšivky. Dostává tedy nadále, kromě jiného, vše na starost - opatrování, skladování a opravy všeho vyšívaného.

Již v té době Marie tuší, že právě šití a vyšívání se stane její obživou, vždyť dobře poznala, jaké vzory, typy a druhy výšivek zámožné vídeňské rodiny vyžadují. Jiné to jistě nebude ani u bohatých rodin v rodných Boskovicích, ani u rodin v převážně německy mluvícím Brně, koneckonců zvanému tehdy mírně hanlivě „vídeňské předměstí“.

1.4. Manželství a děti

Marii je už 23 let a pomýšlí na vdavky. Vrací se z vídeňské služby k rodičům a nastupuje jako tovaryška šití bílého prádla. V roce 1907 se zamiluje do Emanuela Konečného, který hraje na lesní roh v místní boskovické kapele. Nastávající je o pět let starší a je ševcem. Vyrůstal jako sirotek, proto není nijak zámožný. Ale Marie doufá, že když se budou oba snažit, dobře se jim povede.

Brzo se vzali a postupně se jim narodily tři děti, v roce v letech 1908 Marie (matka Elišky), 1910 syn Emil a nakonec v roce 1912 Anna. Mladí manželé bydleli u rodičů na statku s pekárnou, společně ještě s rodinou jednoho Mariina bratra. Protože rodinná situace je složitá a na statku je těsno, uvažuje Marie s manželem o zakoupení svého vlastního domu a pracovním osamostatnění. Jak se zjistilo ve spolupráci s Moravským zemským archivem v Brně, Marie měla v roce 1912 původně v úmyslu otevřít v Brně soukromou školu šití bílého prádla, vedla již korespondenci s Moravským místodržitelstvím v Brně o udělení koncese. Ale situace se nakonec vyvinula zcela jinak.

1.5. Za peníze „v Židech“ dům

V Boskovicích je třetí největší židovská obec na Moravě. V polovině 19. století zde žije 1810 Židů. Ti se živí jako obchodníci s výrobky pro textilní průmysl, tkalci, barvíři, koželuhové, pláteníci či vetešníci. S nimi žijí vědci, lékaři, spisovatelé, talmudisté.

Činorodá komunita usiluje například o zřízení pošty a zavedení telefonního spojení. Kontinentální blokáda umožňuje prudký rozvoj textilního průmyslu a židovští podnikatelé se stávají zakladateli moderní průmyslové výroby. Budují velké manufaktury v Boskovicích a okolí jako např. proslulou Löw Beerovu továrnu ve Svitávce. Záznamy v domovských knihách říkají, že v roce 1900 bylo v židovské čtvrti celkem 116 domů s 1024 obyvateli. Z nich tvoří 406 Češi, 603 Němci, 15 ostatní. 422 je katolíků, 4 evangelíci a 598 obyvatel víry židovské.

Movitější židovské obyvatelstvo se začíná stěhovat do křesťanské části. Kupují větší domy na náměstí či se stěhují do větších měst, např. do Brna, které jim s početnější klientelou umožňuje další ekonomický růst. Naopak méně movití křesťané se zabydlují v uvolněných domech v židovském městě.

Protože Marie chce zůstat v Boskovicích a živit se uměleckou výšivkou, přemýšlí, kde je její potenciální klientela. V „židech“ mnohé rodiny bohatnou a stejně jako ty vídeňské dbají na pečlivou výbavu svých dcer, bohaté ložní prádlo a stolní prostírání. Židé ke zdobeným textiliím již tradičně tíhli nejen jako k užitné věci, ale jako k prostředku pro vyjádření svého postavení. Tradiční postavení má hlavně bílá krajka, která se traduje od dob empíru a biedermeieru mezi německy mluvícím obyvatelstvem, jehož vliv na vkus v té době byl značný.

A tak náhoda tomu chtěla, že Marie zjistí, že se jistý soukeník a pláteník Wilhelm Hahn ocitl v dluzích a nabízí svůj domek na prodej. Dne 6. září 1913 od něj kupuje dům-kondominium v ulici U koupadel č. 36 a 37 (později přečíslován na č. 17), v židovském městě v Boskovicích, a to za cenu 3.500,- korun.

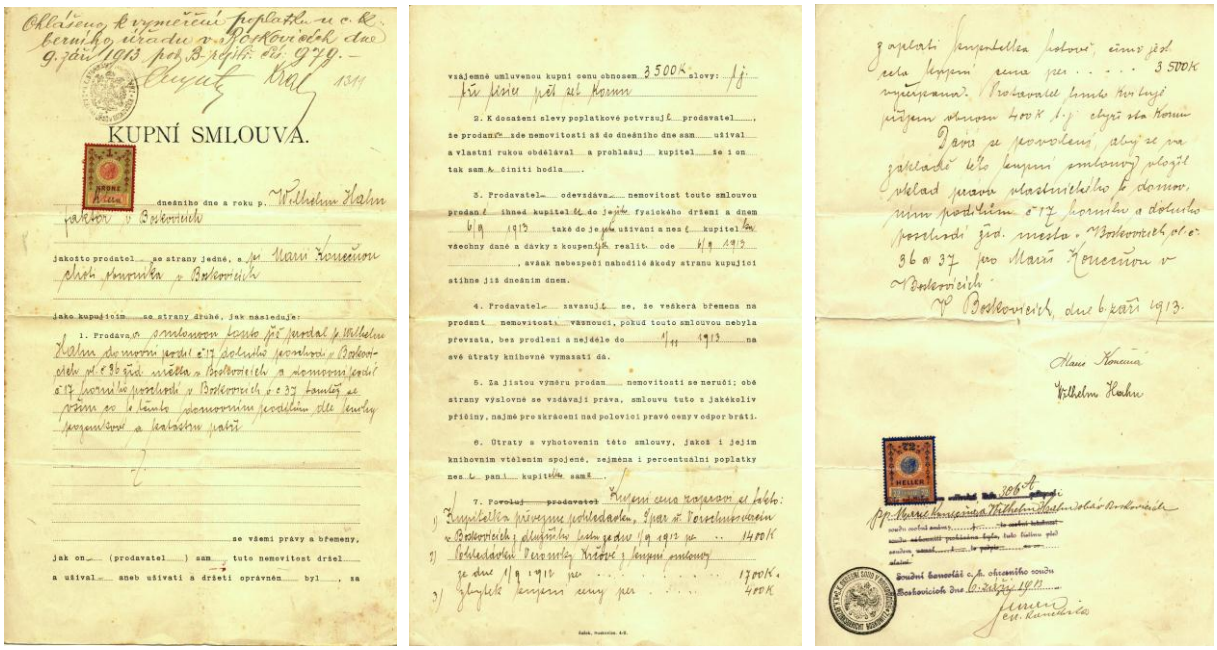

KUPNÍ SMLOUVA.

Obr.: Kupní smlouva na dům z roku 1913, tehdy stačily pouhé tři strany formuláře zdroj: archiv Mgr. Elišky Pokorné

Zajímavostí je, že tak jak i v jiných městech, měla židovská část katastrálně omezenou velikost a omezený počet domovských práv. Při růstu obyvatelstva se situace řešila zmenšováním stavebních míst a nárůstem pater, domy se různě se větvily a propojovaly, přistavovaly se různé nástavby. Tak se stalo, že vznikala různá kondominia, kdy jedno číslo popisné mělo více majitelů, nebo jako v tomto případě, měl jeden majitel čísla popisná dvě, přestože to byl dům jeden. Mnohdy se stávalo, že jste do svého bytu v patře patra šli z vedlejšího vchodu.

Vlevo dům v roce 1928
Zdroj: J. Klenovský, Židovská čtvrť v Boskovicích

Dům „U koupadel 36“ dnes, vpravo za trojdílným oknem byla dílna
Na domě je prastaré domovní znamení odkazující na vznik v r. 1711
Foto: autor

Část II. ZALOŽENÍ FAKTORIE

2.1. „Závod předtiskovací a umělecké výšivky“

Dům Marie kupuje jak z našetřených vídeňských peněz, tak s finanční výpomocí svých starších bratrů. Pan Hahn si vymínil, že když je v domě soukenická dílna, tak předpokládá, že řemeslná výroba bude v domě pokračovat. To mu Marie potvrdila, hodlá v domě založit vyšívačskou faktorii – a zakládá tedy **„Závod předtiskovací a umělecké výšivky“.** Živnostenské či obchodní oprávnění se autorce i přes veškerou spolupráci s Archivem města Brna a Archivem města Blanska nepodařilo nalézt. Spis z r. 1913 ve fondu B 14 není dochován.

Avšak jako důkaz o činnosti Marie Konečné (roz. Chlupové) nalezneme v *Chytilově úplném adresáři Moravy, vyd. 1911*, kde je na str. 71, obec Boskovice, část Židovská obec vedena Marie Konečná jako živnostnice v oblasti „Krejčí a švadleny“. Marii Konečnou nalezneme na těchto stránkách již v tomto roce, neboť při soupisu do adresáře uvede svou pracovní oblast v židovské obci. Zřejmě z důvodů, že už tam nějaké zákazníky jako tovaryška měla, nebo to již tehdy souviselo s jejím záměrem se do této čtvrti přestěhovat.

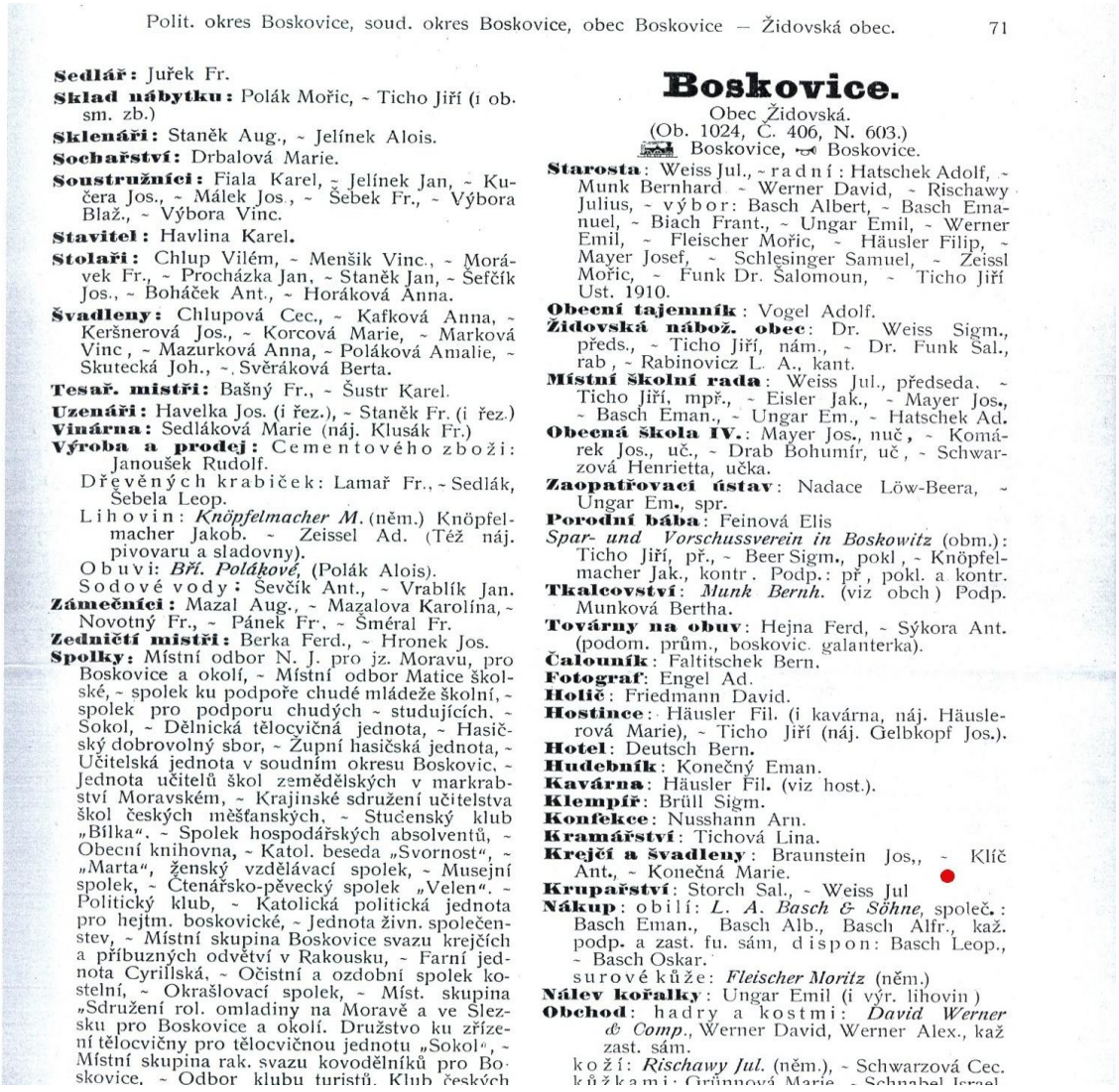

Polit. okres Boskovice, soud. okres Boskovice, obec Boskovice — Židovská obec. 71

Sedlář: Juřek Fr.
Sklad nábytku: Polák Mořic, ~ Ticho Jiří (i ob. sm. zb.)
Sklenáři: Staněk Aug., ~ Jelínek Alois.
Sochařství: Drbalová Marie.
Soustružníci: Fiala Karel, ~ Jelínek Jan, ~ Kučera Jos., ~ Málek Jos., ~ Šebek Fr., ~ Výbora Blaž., ~ Výbora Vinc.
Stavitel: Havlina Karel.
Stolaři: Chlup Vilém, ~ Menšik Vinc., ~ Morávek Fr., ~ Procházka Jan, ~ Staněk Jan, ~ Šefčík Jos., ~ Boháček Ant., ~ Horáková Anna.
Švadleny: Chlupová Cec., ~ Kafková Anna, ~ Keršnerová Jos., ~ Korcová Marie, ~ Marková Vinc, ~ Mazurková Anna, ~ Poláková Amalie, ~ Skutecká Joh., ~ Svěráková Berta.
Tesař. mistři: Bašný Fr., ~ Šustr Karel.
Uzenáři: Havelka Jos. (i řez.), ~ Staněk Fr. (i řez.)
Vinárna: Sedláková Marie (náj. Klusák Fr.)
Výroba a prodej: Cementového zboží: Janoušek Rudolf.
Dřevěných krabiček: Lamař Fr., ~ Sedlák, Šebela Leop.
Lihovin: *Knöpfelmacher M.* (něm.) Knöpfelmacher Jakob. ~ Zeissel Ad. (Též náj. pivovaru a sladovny).
Obuvi: *Brř. Polákové,* (Polák Alois).
Sodové vody: Ševčík Ant., ~ Vrablík Jan.
Zámečníci: Mazal Aug., ~ Mazalova Karolína, ~ Novotný Fr., ~ Pánek Fr., ~ Šmeral Fr.
Zedničtí mistři: Berka Ferd., ~ Hronek Jos.
Spolky: Místní odbor N. J. pro jz. Moravu, pro Boskovice a okolí, ~ Místní odbor Matice školské, ~ spolek ku podpoře chudé mládeže školní, ~ spolek pro podporu chudých ~ studujících. ~ Sokol, ~ Dělnická tělocvičná jednota, ~ Hasičský dobrovolný sbor, ~ Župní hasičská jednota, ~ Učitelská jednota v soudním okresu Boskovic. ~ Jednota učitelů škol zemědělských v markrabství Moravském, ~ Krajinské sdružení učitelstva škol českých měšťanských, ~ Studenský klub „Bílka“. ~ Spolek hospodářských absolventů, ~ Obecní knihovna, ~ Katol. beseda „Svornost“, ~ „Marta“, ženský vzdělávací spolek, ~ Musejní spolek, ~ Čtenářsko-pěvecký spolek „Velen“. ~ Politický klub, ~ Katolická politická jednota pro hejtm. boskovické, ~ Jednota živn. společenstev, ~ Místní skupina Boskovice svazu krejčích a příbuzných odvětví v Rakousku, ~ Farní jednota Cyrillská, ~ Očistní a ozdobní spolek kostelní, ~ Okrašlovací spolek, ~ Míst. skupina „Sdružení rol. omladiny na Moravě a ve Slezsku pro Boskovice a okolí. Družstvo ku zřízení tělocvičny pro tělocvičnou jednotu „Sokol“, ~ Místní skupina rak. svazu kovodělníků pro Boskovice. ~ Odbor klubu turistů. Klub českých

Boskovice.

Obec Židovská.
(Ob. 1024, C. 406, N. 603.)
Boskovice, Boskovice.

Starosta: Weiss Jul., ~ radní: Hatschek Adolf, ~ Munk Bernhard ~ Werner David, ~ Rischawy Julius, ~ výbor: Basch Albert, ~ Basch Emanuel, ~ Biach Frant., ~ Ungar Emil, ~ Werner Emil, ~ Fleischer Mořic, ~ Häusler Filip, ~ Mayer Josef, ~ Schlesinger Samuel, ~ Zeissl Mořic, ~ Funk Dr. Šalomoun, ~ Ticho Jiří Ust. 1910.
Obecní tajemník: Vogel Adolf.
Židovská nábož. obec: Dr. Weiss Sigm., předs., ~ Ticho Jiří, nám., ~ Dr. Funk Šal., rab, ~ Rabinovicz L. A., kant.
Místní školní rada: Weiss Jul., předseda. ~ Ticho Jiří, mpř., ~ Eisler Jak., ~ Mayer Jos., ~ Basch Eman., ~ Ungar Em., ~ Hatschek Ad.
Obecná škola IV.: Mayer Jos., nuč, ~ Komárek Jos., uč., ~ Drab Bohumír, uč, ~ Schwarzová Henrietta, učka.
Zaopatřovací ústav: Nadace Löw-Beera, ~ Ungar Em., spr.
Porodní bába: Feinová Elis
Spar- und Vorschussverein in Boskowitz (obm.): Ticho Jiří, př., ~ Beer Sigm., pokl, ~ Knöpfelmacher Jak., kontr. Podp.: př, pokl. a kontr.
Tkalcovství: *Munk Bernh.* (viz obch.) Podp. Munková Bertha.
Továrny na obuv: Hejna Ferd, ~ Sýkora Ant. (podom. prům., boskovic. galanterka).
Čalouník: Faltitschek Bern.
Fotograf: Engel Ad.
Holič: Friedmann David.
Hostince: Häusler Fil. (i kavárna, náj. Häuslerová Marie), ~ Ticho Jiří (náj. Gelbkopf Jos.).
Hotel: Deutsch Bern.
Hudebník: Konečný Eman.
Kavárna: Häusler Fil. (viz host.).
Klempíř: Brüll Sigm.
Konfekce: Nusshann Arn.
Kramářství: Tichová Lina.
Krejčí a švadleny: Braunstein Jos., ~ Klíč Ant., ~ Konečná Marie.
Krupařství: Storch Sal., ~ Weiss Jul
Nákup: obilí: *L. A. Basch & Söhne*, společ.: Basch Eman., Basch Alb., Basch Alfr., kaž. podp. a zast. fu. sám, dispon: Basch Leop., ~ Basch Oskar.
surové kůže: *Fleischer Moritz* (něm.)
Nálev kořalky: Ungar Emil (i výr. lihovin)
Obchod: hadry a kostmi: *David Werner & Comp.*, Werner David, Werner Alex., kaž zast. sám.
kožní: *Rischawy Jul.* (něm.), ~ Schwarzová Cec.
kůžkami: Grünnová Marie, ~ Schnabel Israel

2.2. Těžké začátky v c.k. mocnářství

Začátky byly velice těžké, Marie se nákupem domu vydala z peněz a tak vyšívá zatím sama. Prodává také látky, které zbyly v domě po Wilhelmu Hahnovi. Na tyto i předtiskuje a maluje vzory pro domácí vyšívání. V roce 1914 odchází manžel do války a budoucnost je nejistá. Marie se zabývá plátenictvím a živí rodinu v těžkých časech šitím drobných věcí a jejich prodejem na jarmarcích a trzích. Naštěstí se manžel vrací z vojny v pořádku, zvládne příštipkařit a manželce pomáhat se živností.

2.3. Konečně úspěch

Po válce opět pomocnou ruku nabízí bratři a investují do faktorie další peníze. Marie chtěla vytěžit z toho, co opravdu uměla a co se naučila. V židovském městě žila mezi bohatou klientelou. A tato chtěla bílou uměleckou výšivku, kterou ona ovládala.

Dnes je na nás mnohdy ne příliš kvalitní konfekce hrnuta v obrovském množství, oblečení vydrží mnohdy jen jednu sezónu. Ale tehdy se ženy a dívky oblékaly dle účelu - do práce, do společnosti, na procházky, na slavnostní chvíle. Měly tedy několik šatů, nošených déle (zato byly propracované do nejmenších detailů např. na límečcích, okrajích a lemech šatů) a k tomu množství doplňků a potřeb. Fiží, rukavičky, vějíře, slunečníky, kabelky, kloboučky, štóly, šátky, přehozy, spodničky, do dvacátých let i korzety. To vše patřilo k běžné šatní výbavě ženy ve dvacátých letech minulého století a většina z toho byla ručně šita a zdobena. Tradice také ještě stále velela rodičům nevěsty obstarat jí i bohatou výbavu stolního a ložního prádla. Pro švadleny a vyšívačky to byly zlaté časy.

2.4. Dcera se stává zástupkyní

Marie zasvěcuje do umění výšivky také svou dceru Marušku, která - po vychození pětitřídky, všeobecné živnostenské školy pokračovací obor dámská krejčová na průmyslové škole a po dvou letech praxe v r. 1924 - získala tovaryšské vysvědčení jako šička prádla (viz obr. Vysvědčení tovaryšské). Jakmile získala tovaryšský list, stává se již ve svých šestnácti letech ve firemní hierarchii zástupkyní matky.

Snad se nám dnes může zdát věk dcerky příliš nízký na takovou zodpovědnost, ale nebylo zbytí. V tomtéž roce totiž nečekaně umírá na zápal plic manžel Josef a Marie zůstává na firmu a děti sama.

Mladá Maruška Chlupová, provdaná Pucholdová (1908-1991)
Vpravo: na praxi u paní Jelínkové spolu s ostatními žáky, Maruška vpředu druhá zprava, v pozadí p. Jelínek
Zdroj: archiv Mgr. Elišky Pokorné

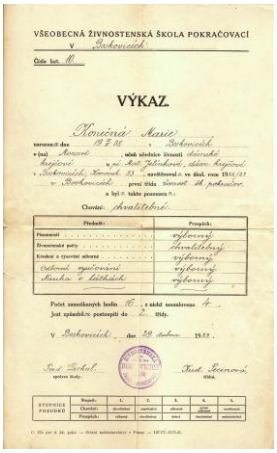
VŠEOBECNÁ ŽIVNOSTENSKÁ ŠKOLA POKRAČOVACÍ

VÝKAZ

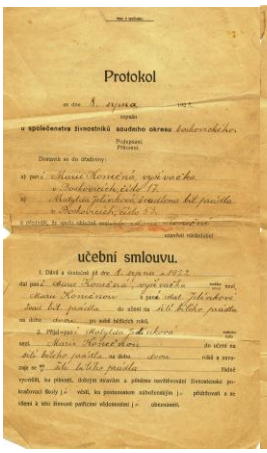
Protokol

učební smlouvu.

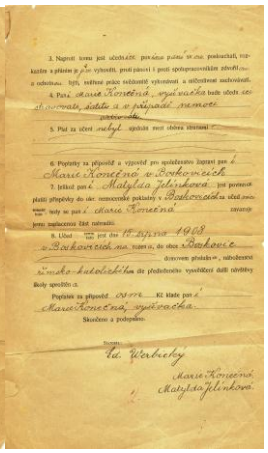

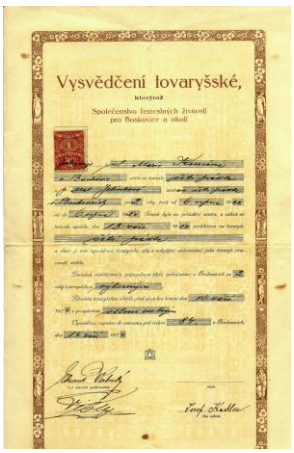
Vysvědčení tovaryšské,

Výuční doklady šestnáctileté Marušky Konečné
Výkaz z všeobecné živnostenské školy z roku 1923, Dvouletá učební smlouva na praxi u šičky pí. Jelínkové a Vysvědčení tovaryšské z roku 1924 Zdroj: archiv Mgr. Elišky Pokorné

Rodina tedy smrtí otce nečekaně přichází o jednoho živitele. Aby Marii a její děti uživila samotná faktorie, rozšiřuje sortiment i na šití prádla ložního a spodního (dámské i pánské).

Firma prosperuje a pro faktorii již začínají pracovat i domácké dělnice, které Marie vyplácí výkonově za odvedenou práci. Domácké si Marie roztřídila na zdatné vyšívačky a pomocné dělnice – např. střihačky, předpíračky, štenglštich – předšívačky, pradleny a žehličky. To podle toho, která byla na konkrétní činnost nejšikovnější. Jde cca o 10 až 15 žen, které si takto přivydělávají na živobytí. Rozšiřuje se výroba, přicházejí zakázky Vídně a nově také z Brna. Vyšívá se nejen pro stolničení (ubrusy, naprony, ubrousky, dečky atd.) ale i ložní prádlo (polštáře, přehozy, kapny, výbavy pro nevěsty). Vyšívá se ve velkém také na hotové šaty. Dále se šily a vyšívaly záclony, do kterých se vkládala ručně dělaná síťovaná krajka, která se zadává a nakupuje opět v Brně (viz kapitola VI.). Velká poptávka byla také na vyšívání monogramů. Ty byly tehdy ve velké módě, dávaly se na kapesníčky, ubrousky, ubrusy, ručníky, noční košile, dokonce i na pánské košile.

O oblibě výšivky a šité pravé krajky v třicátých letech 20. st. svědčí také to, že paní Hana Benešová, choť tehdejšího prezidenta Československé republiky, přijala (dle zprávy kanceláře prezidenta) dne 17. března 1937 protektorát „pravé krajky“. Slovem protektorát je míněna záštita či ochrana. Hana Benešová měla krajku velmi ráda. Sama byla ikonou tehdejší módy, dámou, jejíž styl ženy hojně napodobovaly. Nošením krajky a výšivky tedy sama přispívala k jejich oblibě.

Co se týče prací ve faktorii, kromě vyšívání a předtiskování je třeba zmínit také to, že již od samého začátku si také háčkují a Marie Chlupová paličkuje, tedy některé menší vsadky a obruby jsou i vlastní výroby.

Ve 30. letech rozšířila nabídku o zboží pro děti jako např. vyšívané dečky do kočárků, čepičky, kabátky, křestní i biřmovací košilky, šatičky, „americké“ zavinovačky, povijany. Práci zadává nyní až 20 až 30 ženám. Tento krok se ukázal být velmi prozíravým. Produkce směřuje většinou do bohatých domácností ve Vídni, Brně a Praze, asi pětina produkce směřuje do židovské obce v Boskovicích.

Část III. VÁLEČNÉ ÚTRAPY

3.1. Složení klientely se mění

V roce 1939 visí ve vzduchu nebezpečí války. Nastává útlum ve všem podnikání a židovská obec se vylidňuje, ať už dobrovolně či násilně. Nejbohatší klienti faktorie emigrují do Ameriky či do Palestiny.

Na jaře roku 1940 zavedla protektorátní vláda „lístky pro domácnost“, jako podklad pro vydání lístků potravinových. Postupně se vázaný trh rozšířil i na další sortiment zboží, mimo jiné i na textilie. O to byla situace krejčových i vyšívaček složitější. Na odbyt jde ložní prádlo z ušetřených zásob, ale hlavně dětské věci, neboť děti se rodily i za války. Složení klientely se však pochopitelně proměnilo.

Boskovické obyvatelstvo však soucítilo s židovským i nežidovským obyvatelstvem čtvrti. Nakupovali v místních obchůdcích, aby jim dali nějakou šanci na přežití, přenechávali do úschovy jejich cennosti a pokud mohli, zadávali živnostníkům alespoň nejnutnější zakázky. Snad z pocitu sounáležitosti v těžké době, snad i z podvědomého strachu, že po židovské čtvrti přijde řada i na ostatní obyvatele. Snad právě proto faktorie i v těchto dobách uživí nejen rodinu, ale i pár domáckých dělnic.

3.2. Židovská obec je vylidněná

Za 1. republiky žilo v Boskovicích necelých 400 Židů. Roku 1942 byli odvlečeni spolu se Židy z okolí do koncentračních táborů, z nichž se po druhé světové válce vrátilo jen asi 20 osob.

Můžeme si jen domýšlet, jak tuto změnu nesly obě Marie, matka i s dcerou. Jistě vnímaly ztrátu části svého živobytí, ale především si musíme uvědomit, že v této čtvrti žily, každý den se s židovským obyvatelstvem stýkaly. Maruška s místními dětmi vyrůstala a celkově měli lidé tehdy bližší vztahy než v dnešních časech. Příjemné to jistě ani pro jednu nebylo a snad i tato zkušenost přispěla k životnímu postoji obou žen, které i v pozdních letech svého života zastávaly názor, že se má člověk těšit z rodiny okolo sebe, být pracovitý a nestěžovat si.

Po 2. světové válce se životem kypící a prosperující židovská obce stala městem duchů a vzpomínkou na lepší, již minulé časy. Myslíme-li na ně dnes, neubráníme se trpkému pocitu zbytečného zmaru. Satisfakcí nám však může být současná snaha pozvednout a připomenout zašlou slávu této čtvrti, tolik vyhledávané návštěvníky celého světa. Domy se postupně opravují, vznikají malá muzea, svou činnost provozují různé spolky a nadace, v kavárnách je opět živo. A tak se lokalitě „v Židech“ vrací její původní genius loci a pomalu získává zpátky svůj vzhled z dob založení faktorie.

Část IV. ZÁNIK FAKTORIE A VSTUP DO MÚ BRNO

4.1. Poválečné dění

Po druhé světové válce došlo v textilní výrobě v českých zemích k velkým změnám. Souvisely s tehdejším politickým vývojem. Na základě dekretu prezidenta republiky z roku 1945 byly znárodněny velké textilní podniky (s 200–500 zaměstnanci). V českých zemích bylo tehdy vytvořeno 28 národních textilních podniků.

Nakonec se ukázalo jako výhodné, že Marie závod nerozšířila do té míry, že by jí byl odebrán či znárodněn. Malá faktorie s čistě ženským sortimentem a postarší majitelkou nebyla pro zájmy nového státního zřízení zajímavá, tak matka i s dcerou pokračují soukromě ve výrobě.

4.2. Pod křídly Moravské Ústředny Brno

Od podzimu 1950 je patrný ostřejší postup státu proti živnostníkům, který je možno považovat po roce 1948 za druhou fázi potlačování soukromého podnikání. Protože je živnost stále obtížněji obhajitelná, obrací se v roce 1952 Marie Konečná na Moravskou ústřednu Brno, tehdy čerstvě ustanovenou jako vzorové družstvo lidové umělecké výroby. Sídlo bylo

na Orlí ulici v bývalém klášteru nad Měnínskou bránou, dnes sídlí v areálu v Horních Heršpicích. Moravská ústředna se stala novým zaměstnavatelem nejen dcery Marie, ale dalších zhruba 8 dělnic. Měly titul „domácká vyšívačka" na hlavní pracovní poměr. Marie mladší se poté stává i „uměleckou vyšívačkou“.

Protože byla velmi zručná, byla často žádána, aby dělala „normovačku“. To aby družstvo vědělo, kolik toho může vyšívačka za určitý čas stihnout. Vyšívačky byly placeny od kusu, tedy úkolově. A tak Maruška jezdí asi 1x-2x do měsíce do Brna, kde odevzdává a nabírá práci pro sebe i pro ostatní vyšívačky. Matka Marie Chlupová zůstává již doma v důchodu, pomáhá dceři a „obšívá“ rodinu.

Na Světové výstavě EXPO v Bruselu v roce 1958 slavila velký úspěch československá expozice. Významné místo v ní zaujímaly textilie a výrobky pro textilní průmysl, které vystavovalo mimo jiné Ústředí uměleckých a lidových řemesel (a s ním i Moravská ústředna). Halenka z této kolekce je vyobrazena v obrazové příloze.

Tohoto úspěchu své dcery se však zakladatelka faktorie Marie Chlupová-Konečná nedožije, umírá v roce 1957 v 74 letech na mrtvici.

S ní končí historie „Závodu předtiskovacího a umělecké výšivky“. V roce 1959 se dům „v Židech“ prodává. Nekončí však činnost vyšívací v rodině jako taková.

4.3. Dcera pokračuje v tradici

V roce 1966 ve svých 58 letech musí její dcera Marie při prověrkách odborné způsobilosti, kterou zorganizoval Ústřední svaz výrobních družstev, prokázat, že může zastávat činnost „pracovníka lidové umělecké výroby v oboru bílého vyšívání“. Toto osvědčení jí zajišťovalo možnost pracovat pro družstva typu ÚLUV (Ústředí lidové umělecké výroby), které prodávalo výrobky v sítích prodejen UVA, LUTA a Krásná jizba.

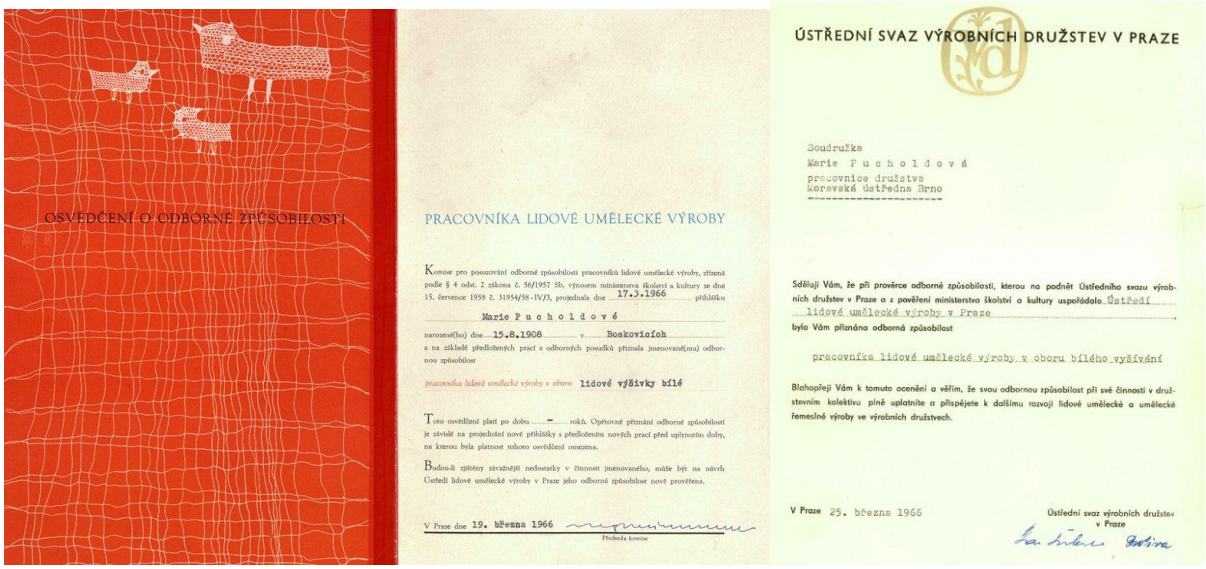
OSVĚDČENÍ O ODBORNÉ ZPŮSOBILOSTI

PRACOVNÍKA LIDOVÉ UMĚLECKÉ VÝROBY

Komise pro posuzování odborné způsobilosti pracovníků lidové umělecké výroby, zřízená podle § 4 odst. 2 zákona č. 56/1957 Sb. výnosem ministerstva školství a kultury ze dne 15. července 1958 č. 31954/58-IV/3, projednala dne 17.3.1966 přihlášku

Marie P u c h o l d o v é

narozené(ho) dne 15.8.1908 v Boskovicích

a na základě předložených prací a odborných posudků přiznala jmenované(mu) odbornou způsobilost

pracovníka lidové umělecké výroby v oboru lidové výšivky bílé

Toto osvědčení platí po dobu - roků. Opětovné přiznání odborné způsobilosti je závislé na projednání nové přihlášky s předložením nových prací před uplynutím doby, na kterou byla platnost tohoto osvědčení omezena.

Budou-li zjištěny závažnější nedostatky v činnosti jmenovaného, může být na návrh Ústředí lidové umělecké výroby v Praze jeho odborná způsobilost nově prověřena.

V Praze dne 19. března 1966

Předseda komise

ÚSTŘEDNÍ SVAZ VÝROBNÍCH DRUŽSTEV V PRAZE

Soudružka
Marie P u c h o l d o v á
pracovnice družstva
Moravská ústředna Brno

Sděluji Vám, že při prověrce odborné způsobilosti, kterou na podnět Ústředního svazu výrobních družstev v Praze a z pověření ministerstva školství a kultury uspořádalo Ústředí lidové umělecké výroby v Praze

byla Vám přiznána odborná způsobilost

pracovníka lidové umělecké výroby v oboru bílého vyšívání

Blahopřeji Vám k tomuto ocenění a věřím, že svou odbornou způsobilost při své činnosti v družstevním kolektivu plně uplatníte a přispějete k dalšímu rozvoji lidové umělecké a umělecké řemeslné výroby ve výrobních družstvech.

V Praze 25. března 1966

Ústřední svaz výrobních družstev v Praze

Osvědčení o odborné způsobilosti pro Marii Chlupovou, provdanou Pucholdovou z roku 1966 Zdroj: archiv Mgr.E.Pokorné

Asi nejmonstróznějším dílem Marie Konečné a boskovických vyšívaček z Moravské ústředny byl luxusní ubrus pro 16 osob v rozměrech cca 6x2 metry. Jeho výrobu si v roce 1974 zadal u Moravské ústředny tehdejší Krajský národní výbor KSČ, coby dar k padesátinám pro tehdejšího předsedu federální československé vlády JUDr. Lubomíra Štrougala. Jeho design byl speciálně vytvořen návrhářkou.

Přestože byl dlouhodobý nedostatek přírodních textilií, zejména lnu a bavlny, Moravská ústředna dodala vyšívačkám na toto dílo metry a metry lněného plátna, jemně tkaného a jemně běleného, a k tomu jemné lněné (!) bavlnky v téže barvě.

Vyšívačky tehdy byly tímto luxusem ohromeny. Jak vidno, pracující lid a straničtí představitelé si tehdy rovni nebyli. Na luxusních darech se nešetřilo vzácným materiálem a v případě jeho nedostatku ani devizami pro jeho dovoz.

Rodina Elišky Pokorné si tuto kuriózní epizodu dobře pamatuje. Dle jejich komentáře a popisů je možné alespoň připomenout si jeho podobu:

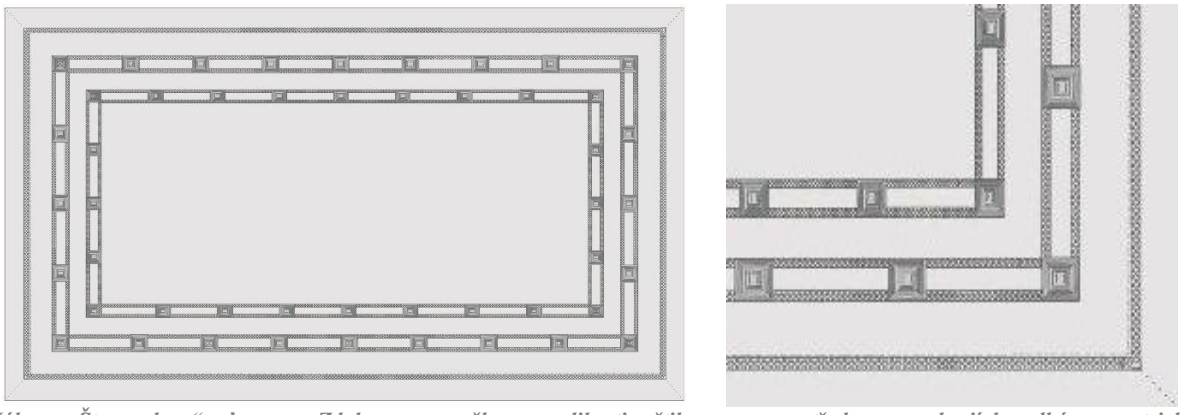

Nákres „Štrougalova“ ubrusu. Zdobeno pavoučky ve velikosti pětikoruny, vprostřed a na okrajích velká geometrická provazovaná ažura. Zdroj: Petr Pokorný a autor

Dcera Marie Konečná se vyšíváním živí až do svého důchodu. Je zvláštní, že ač je vyšívání náročné na ruce, záda a nesmírně namáhavé pro oči, tak ani jedna z Marií i ve velmi pozdním věku nepotřebovala brýle. Marie se dožila 85 let a v roce 1991 umírá na plicní embolii. Její dcera Eliška vzpomíná, že i v léčebně byla veselá a optimistická a až do poslední chvíle stále vyšívala drobné věci pro pacienty a personál léčebny.

Smrtí dcery Marie končí vyšívání v rodině Chlupových, Konečných i Pucholdových.

Příběh, který se začíná psát v rakousko-uherské monarchii, uzavírá se dva roky po Sametové revoluci.

Část V. OBECNĚ O VÝŠIVKÁCH, KRAJKÁCH A TECHNOLOGII

5.1. Co je to vlastně výšivka a krajka

Vyšívání je textilní technika, pomocí které se zdobí podkladový materiál (plošná textilie, kůže, papír) protahováním nebo našíváním nití.

Krajka je plošná textilie ve tvaru ornamentů s otvory vzorových forem, kterými prosvítá pozadí.

Pojem vyšívání a krajka však můžeme i zaměnit. To v tom případě, že nejde o krajku paličkovanou či háčkovanou, ale šitou – tedy ručně vyšívanou. Dá se tedy říci, že pojmy výšivka a šitá krajka téměř splývají a na přesné definici rozdílů mezi nimi se nedokáží shodnout ani odborníci.

5.2. Historický vývoj výšivky a krajek

Touha pro zdobení těla a oděvu - a tím buď odlišení se jeden od druhého, nebo naopak vyjádření své příslušnosti k druhým - je stará jako lidstvo samo.

Použití klasické výšivky, v podobě jak ji známe dnes, je prokázáno již ve **starověké Číně**, později v **Indii a Egyptě**, o čemž svědčí až 3600 let staré nálezy. V Evropě se s klasickým vyšíváním začalo pravděpodobně na počátku našeho letopočtu. Pozoruhodný je i kyperský nález cca 200 kostěných paliček pro výrobu paličkované krajky ze 4. století n.l.

Raně křesťanská **byzantská** říše nám přinesla vyšívané košile, tzv. dalmatiky. Z románské doby se zachovala nejstarší dochovaná památka, vyšívaný nástěnný ***koberec z Bayeux*** (1066 n.l.).

Výšivka z dob **gotiky** je specifická materiálem – vyšívalo se kovovými nitěmi, dracouny, drátky (krumplování), barvenými hedvábnými nitěmi, přišívaly se vzácné perly a drahé kameny. Šaty byly tedy dosti těžké a jejich zhotovení velmi nákladné, což koresponduje s postavením panovníků a církevních hodnostářů. Vyšívání bylo ustanoveno městským řemeslem – např. korunovační šat Karla IV. vyšívali muži pražského cechu krumpléřského. Vyhlášená anglická gotická roucha s figurální plastickou výšivkou (***Opus Anglicanum***), byla žádána po celé Evropě a používána často jako diplomatické dary mezi panovníky.

Nebývalý rozmach výšivky a šité krajky však zaznamenává **renesance.** Na mnoha šlechtických portrétech nalézáme ženy i muže v oděvech zdobených geometrickou krajkou ***reticella*** (viz níže), a to na rukávech, okružích, límcích i pokrývkách hlavy. Z reticelly se vyvíjí pravá šitá krajka benátského typu ***punto di aria***. Rozšíření krajky na oděvy šlechty, služebnictva a armády napomohlo zrušení ediktu (zákazu) nošení výšivek a krajek, které byly do té doby vyhrazeny výlučně církvi a panovníkům. Rozšiřuje se i tzv. bílé vyšívání na osobní

prádlo a později na kapesníky, ubrusy a přehozy. Látky, zvláště vyšívané, mají cenu větší než stříbro. Velmocí v tomto oboru je Itálie, zejména Benátky.

Bouřlivé **baroko** miluje barevné výšivky – objevují se ručně vyšívané potahy na nábytek, vazby knih, postroje na koně, tašky na pistole, gobelínová výšivka. Vzestup katolické církve přináší bohatě vyšívaná antependia, kasule, pretexty a ornáty. Přirozená silueta baroka zvýrazňovala plné tvary a vyžádala si i nové oděvní materiály. Měkké hedvábí, množství krajek, stuhy, lemy a výšivky zdůrazňovaly rozevlátou linii oděvu. Benátské krajce konkuruje krajka flanderská, později také francouzská z manufaktur založených za vlády Ludvíka XIV. Císařovna Marie Terezie, která měla nošení krajek ve velké oblibě, prohlásila jejich výrobu v roce 1753 za svobodnou živnost a omezila ve svém císařství dovoz krajek celními zákony.

Rokoková výšivka je lehčí, vzdušnější, jsou patrné vlivy orientu – čínské motivy, v oblibě jsou textilní tapety a vyšívané potahy čalounění. V módě jsou zejména přírodní motivy, pozornost se obrací k jemnosti a přirozenosti přírody jako takové. Ucelené soubory nábytku s vyšívaným rokokovým čalouněním dnes najdeme např. ve Versailles. Do popředí se dostává krajka francouzská, protože je na rozdíl od benátské lehčí a umožňuje tvořit tolik žádané řasení do frivolních záhybů.

Střízlivý a uměřený **klasicismus** více zdůrazňuje kvalitu materiálu a výšivka se stává méně barevnou. Její plocha na oděvu ustupuje materiálu, dekor ustupuje na okraj šatů. Šitá krajka se začala převážně zhotovovat na velmi jemném tylovém podkladě. Na něm se pak objevuje úžasná tónovaná výšivka s bohatstvím námětů. **Empírové** šaty z velmi lehkých materiálů zdobí téměř výlučně tzv. ***bílá výšivka***, nebo výšivka tón v tónu - u bohatších majitelů i kovovými nitěmi. Krajka se uplatňuje spíše ve výstřihu, šaty jsou vyšívány přímo do látky jednoduchými opakujícími se vzory - překrásnou ukázkou jsou šaty francouzské císařovny Josefíny, pošívané bílými, stříbrnými či zlatými nitěmi.

V době **biedermeieru** (německy mluvící země, mezi něž patří i Čechy a Morava), či době **viktoriánské** (anglicky mluvící země) se výšivka dostává doslova do celého interiéru. Měšťanské dívky holdují domácím pracím a zejména vyšívání. Dokonce je zhotovován speciální nábytek pro tyto účely – šicí a vyšívací stolky, jehelníčky, stoly na klubíčka atd. Umění bílé výšivky biedermeier rozvinul téměř k dokonalosti. V průběhu 19. století se bílá výšivka stala masovou záležitostí měšťanstva a v podobě krojů i vesnického lidu.

Od 2. poloviny 19. St. se výšivka objevuje v různých podobách tak, jak probíhají jednotlivé **historické novo-styly**. Nepřináší žádné nové vzory nebo zdobení, nanejvýš módu kopírování starých historických krajek všech stylů. Díky vynálezům strojů na výrobu krajek (Heathcoatův bobbinet, Jacquardův rašl) a zejména šicího stroje s vázaným stehem je možné uspokojit potřebu žen ozdobit tu ohromnou masu spodniček, korzetů, vleček, volánů, kloboučků, kabátků, závojů a dlouhých sukní s turnýrami, jejichž nošení přikazovala tehdejší móda.

Na přelomu 19. a 20. st. se objevují nově **secesní** vzory. Obecně lze říci, že se tvary zjednodušovaly, ale secesi vládla barevná výšivka spolu s romantickou výšivkou v bílých či pastelových barvách.

S postupným odklonem od korzetů a bohatých sukní směrem k volnější linii v **art deco** se začíná opět klást důraz na ostřejší barevnost a konstrast. Oblíbená byla korálková výšivka a třpytivé aplikace, a to jak na společenských šatech, tak na dámských doplňcích – kabelkách a taštičkách, čelenkách. Jednodušší denní oděv je výšivkou ozdoben například na límci, kloboučcích, rukavicích a všívaných aplikacích.

Obecně lze říci, že s přechodem na moderní způsob odívání a s příchodem nových technik strojového vyšívání a tkaní přichází úpadek ruční výšivky.

Kdo by dnes řekl, že v dávných dobách sloužily výšivky a krajky jako platidlo. Že hýbaly tehdejší ekonomikou, kvůli krajkám vydávali panovníci různé zákony, příkazy a zákazy, omezovali jejich dovozy a zakazovali vývozy ze země. Bývaly i přes zákazy tajně pašovány i za cenu ztráty hrdla. Že i ženy nejbohatších velmožů a patricijů měly vyšívaných šatů jen pár. Že mnoho šlechticů přivedla touha jejich žen (i jich samotných) po vyšívaném oděvu či krajkách mnohdy až pokraj finančního krachu.

5.3. Základní stehy a techniky, druhy výšivek a šitých krajek

Podrobný popis všech druhů vyšívání a jejich metodiky by vydalo na samostatnou studii. Proto se v rámci této práce zmíním o pojmech a technikách, které jsou typické pro bílou výšivku, či se vyskytují v popisu výrobků faktorie.

ažura - jednosměrná mřížka, prolamování – dvousměrná mřížka

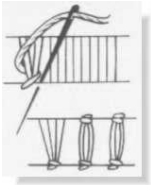

základní ažura

střídavá ažura

provazová ažura

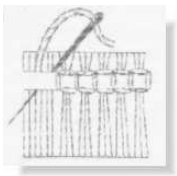

proplétaná ažura

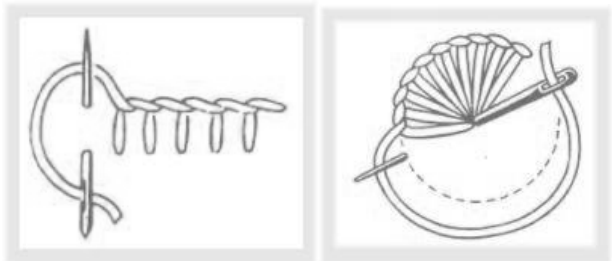

smykovací a smykovací kroužkovací steh

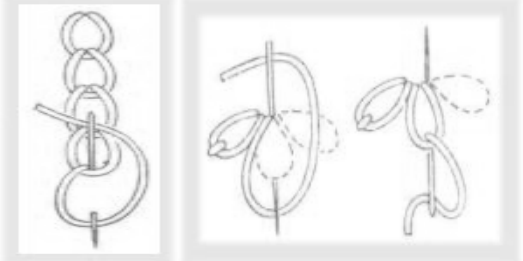

řetízkové stehy

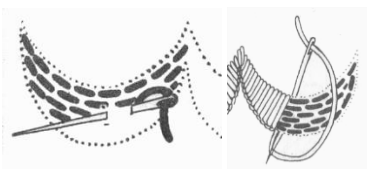

smykovací podložený steh

krokvička

rybí kostra

větvička

uzlík

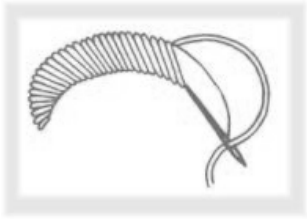
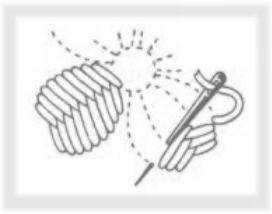

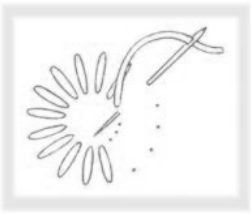

plný steh a střídavý plný steh *malování jehlou, prolínání barev* *Rovný steh*

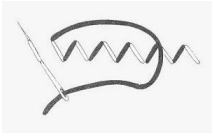

šikmý plochý steh *zadní steh* *stonkový steh* *křivinka-pilka*

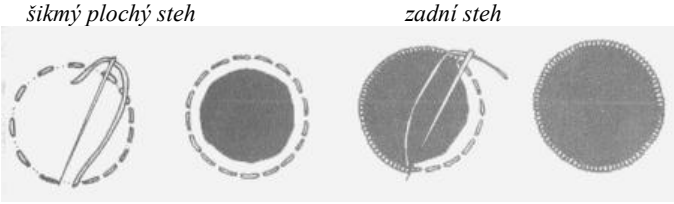

vyšívání otvorů – používáno v richelieu nebo v madeiře, v lidovém vyšívání známo jako šlingrování

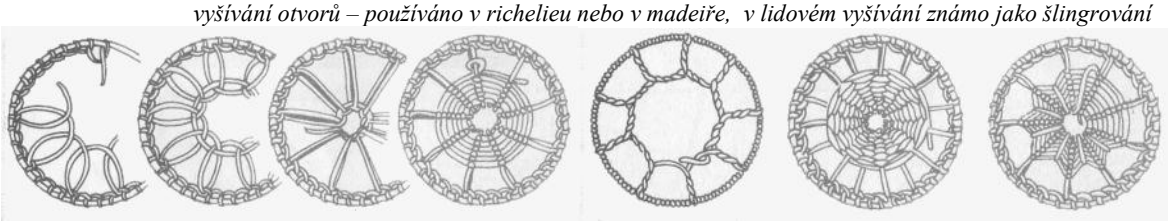

Pavoučci

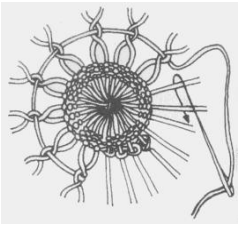
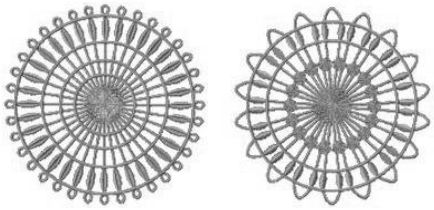
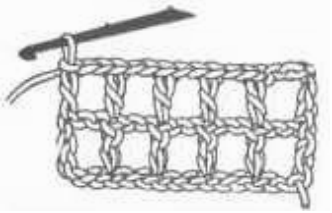

tenerifa –sluníčková (brazilská) krajka *filetové háčkování (vsadky)*

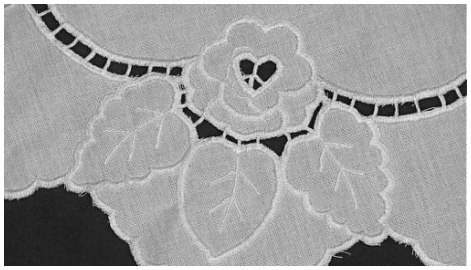

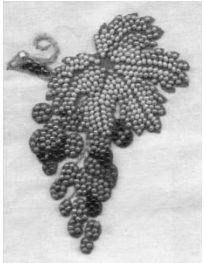

Richelieu – prostřihování a prolamování *líčková (flanderská, zákrutková) krajka* *korálková výšivka*

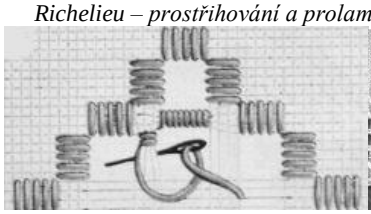
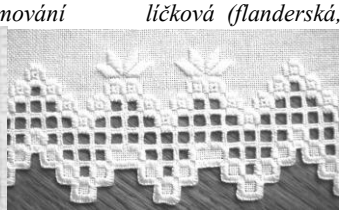
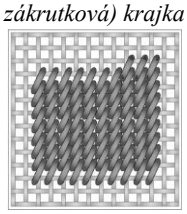
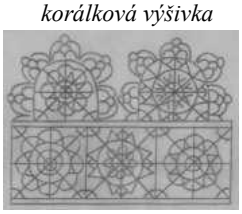

hardanger, mřížky, katr (ažura v kombinaci s prolamováním) *gobelínové vyšívání* *reticella*

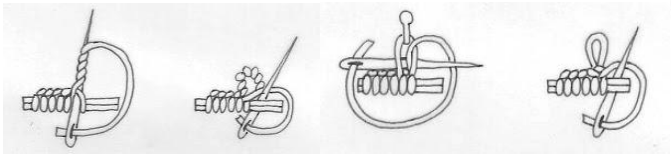
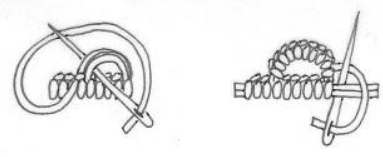

pikotky – různé druhy

Zdroj: http://www.rucniprace.cz/v_stehy.php; http://sitakrajka.blogspot.de/; http://needlepoint.about.com/

Část VI. Technické záležitosti výroby a ukázky sortimentu faktorie

6.1. Předkreslování a používané materiály

Marie Chlupová a její dcera předkreslovaly vzory pro sebe a pro své domácké vyšívačky, ale také pro ty zákaznice, které chtěly vyšívat samy. Tyto předtištěné polotovary k vyšití také prodávaly.

K předkreslování se používal silnější pauzovací papír – pergamen. Jednotlivý vzor byl vypichován tenkou jehlou milimetr po milimetru. Potom se vzor přiložil na látku a potupoval práškovým indigem. Indigo propadlo jednotlivými vypíchnutými otvory na látku. Následně se indigo zafixovalo lihovou fixírkou, aby se vzor nerozmazával. Tupovací látce se říkalo „pucvolka, putzwollen, nebo „polnička“ – šlo nopek z lněného plátna plněný cupaninou. Po vyprání hotového díla případné zbytky indiga zmizely. Celkem bylo nalezeno 153 kusů různých vzorů nakreslených na pergamenu - pauzovacím papíru. Mnohé byly již používáním tak tmavé a vetché, že vzor ani nebylo možno do práce nasnímat. Předpokládám, že se ke vzorům nejvíce používaným již předtisky zachovat nemohly. Avšak z množství nalezených kusů je jasné, že produkce faktorie musela být v dobrých časech velmi početná. Obrázky nasnímaných předtisků jsou k vidění v kapitole VI. 6.2. Ukázky předtisků. Některé vzory jsou inspirované vlastní fantazií, ručně kreslené. Jiné se kopírovaly ze specializovaných časopisů, pokud si konkrétní vzor zákaznice přála. Dále se daly zákaznicím nabídnout již hotové vzory již předpřipravené na pauzovacím papíru, a to od firmy Atelier František Cupák, sídlící na Masarykově ulici 2 v Brně.

Obr: výřezy z předloh pro předtiskárny od Atelieru Cupák, Brno Foto: autor

K předkreslování se také používaly raznice, které se položily do práškového indiga a poté otiskly na látku. Kvalitní indigo bylo dostání dle slov Marie Chlupové k sehnání pouze ve Vídni. Protože díky kontaktům ze své služby ve Vídni tam v letech 1920-1925 dostávala zakázky, tak při každé cestě nakupuje zároveň i indigo. Totéž se týká i pauzovací papír – pergamenu. Byl velmi drahý a vzácný, velmi se s ním šetřilo – proto můžeme na mnoha předtiscích najít několik vzorů zároveň, pergamen využitý do posledního místa.

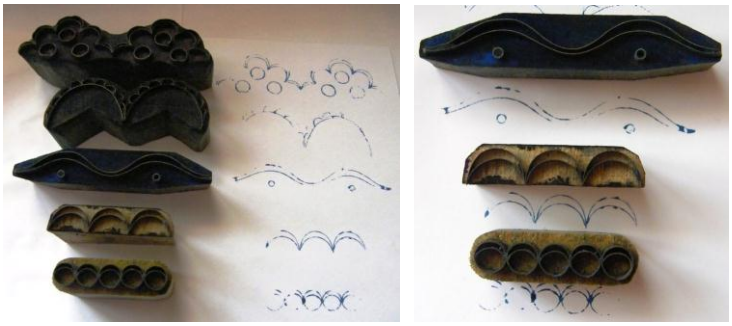

Obr. Dochované raznice pro předtiskování a otisk vzorů Foto: autor

K výšivce je třeba samozřejmě také kvalitní podkladový materiál – většinou lněné plátno, batist, damašek, tyl nebo hedvábí, které bylo po válce velice drahé. Materiál se nakupoval v Brně u paní Svačinové či paní Pištělákové v Herrengasse č. 9, dnes Panská ulice. Jedna z nich, bohužel už nevíme která, měla galanterii vedle firmy Sukna Lavač (viz dobový obrázek níže – detail vývěsního štítu firmy vpravo). U téže firmy se také nakupovaly háčkované filetové vsadky a strojové krajky, někdy dělané i na zakázku.

Brněnská Herrengasse, dnes Panská ulice – kdysi ráj krejčích a švadlenek vlevo: cca 1930, vpravo: dnešní podoba
Foto: www.encyklopedie.brna.cz a autor

Ukázka pláten pro vyšívání, prvotřídní prvorepublikový damašek, plátno a velmi jemný batist Foto: autor

Obr. Příklady kupovaných síťových (někdy i na zakázku vyrobených) krajek - vlevo dole pásek pro výrobu líčkové krajky, vprostřed a vpravo filetové vsadky Foto: autor

Obr. Vzory z katalogu filetových krajek a vsadek, tyto se vkládaly do povlečení, ubrusů, deček, ale zejména záclon Foto: autor

Bavlnky a vlna byly třeba prvotřídní, také na nich závisel dokonalý výsledek. Nakupují se u firmy K. Ohnes v Praze II, Národní tř. 14, u firmy E.Thierfelder, Vodičkova 37, a A. Schwarzer, Železná 14, Praha 1. Bavlnky nakupuje francouzské značky C-M-S. firma Josef Roth, Buttula a spol, Rytířská 22, Praha.

Obr. Inzerce firem zabývajícími se prodejem galanterie, výřez z časopisu Radost domova č. 10 z října 1935 a Radost hospodyňky č. 7 z července 1934.

6.2. Ukázky předtisků

Jak již bylo uvedeno v kapitole 2.2., faktorie se zabývala i navrhováním a výrobou předtisků či předtiskováním samotným. Pergamenů s předtisky se zachovalo 153 kusů. Vzhledem k tomu, že pergamen byl velmi drahý a šetřilo se s ním, tak na jednom pergamenu je zobrazeno i několik vzorů a výsledných vzorů je tedy mnohem více. Jednotlivé archy byly nasnímány a vzory následně rozděleny.

Některé vzory byly velmi populární a často používané, což zapříčinilo nemožnost nasnímání pro jejich velmi tmavou modrou barvu a nejasnost kontur. Celkově však bylo možné nasnímat 86 různých vzorů. Některé vzory odpovídají hotovým výšivkám uvedeným v další kapitole, jsou tedy zobrazeny i u těchto výšivek. Mezi vzory najdeme i pár kousků z ateliéru firmy František Cupák, viz kapitola 6.1. Všechny fotografie v kapitolách 6.2. a 6.3. jsou dílem autora či z archivu Mgr. Elišky Pokorné.

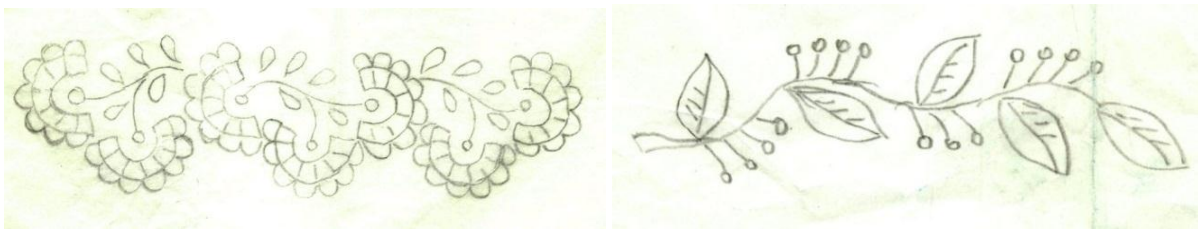

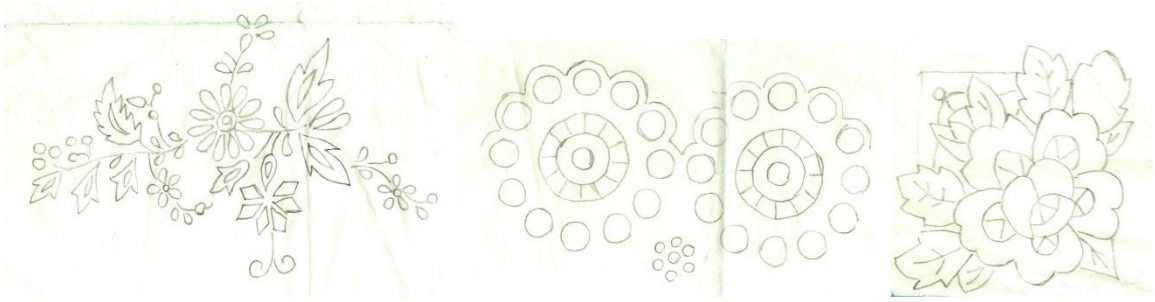

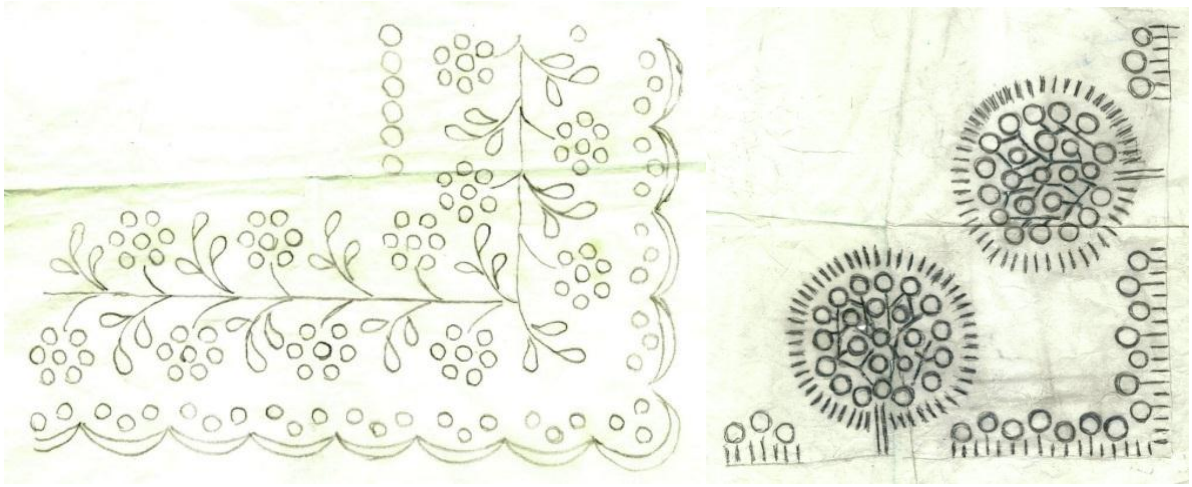

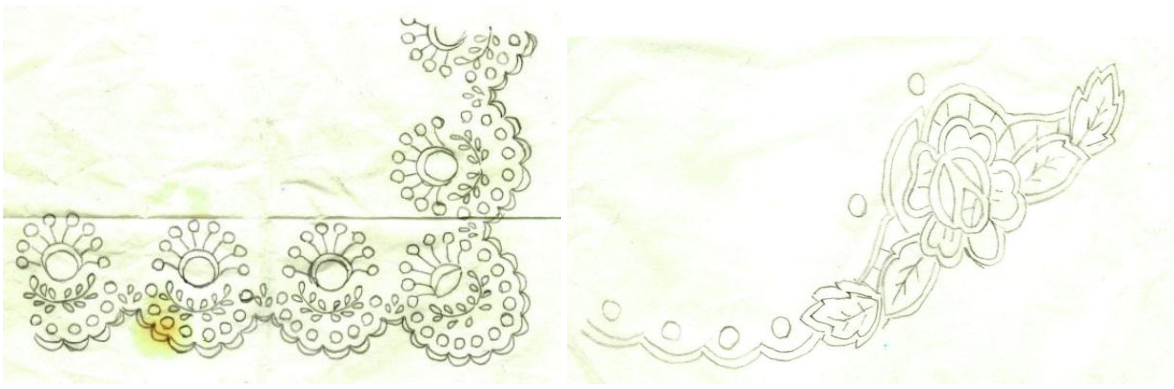

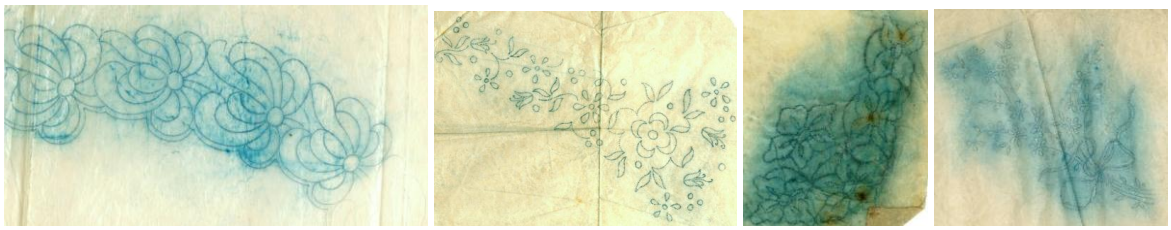
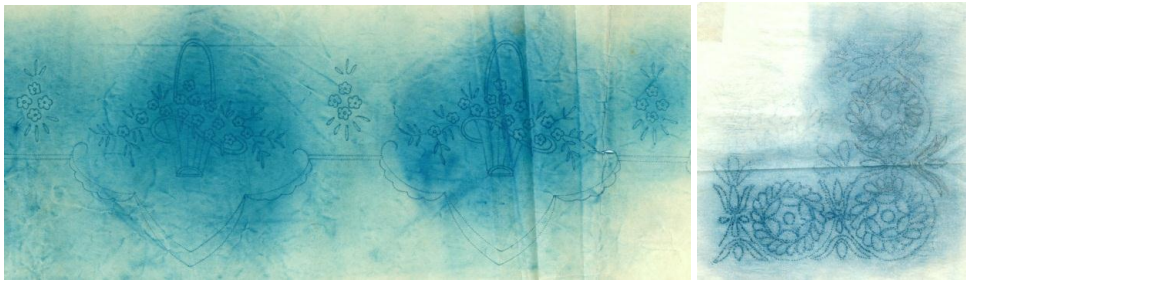
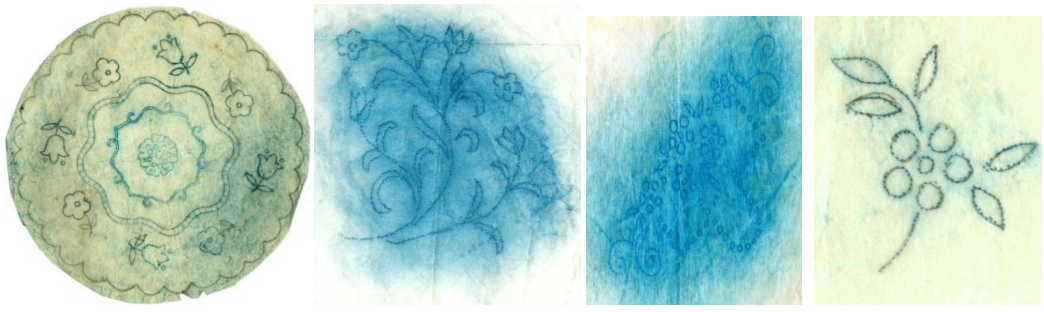
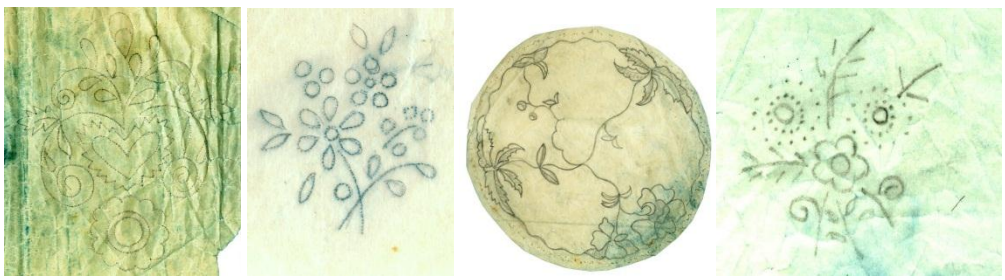

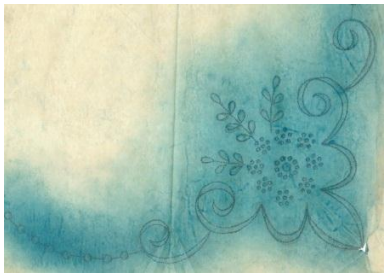
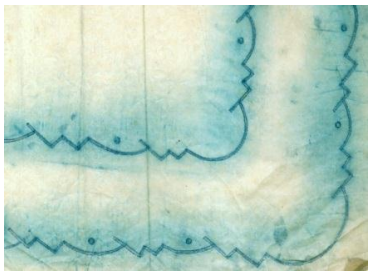
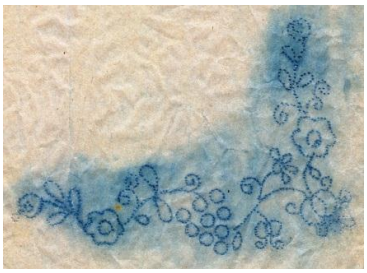
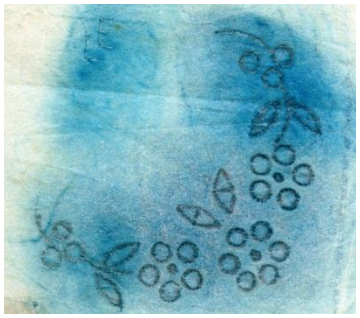
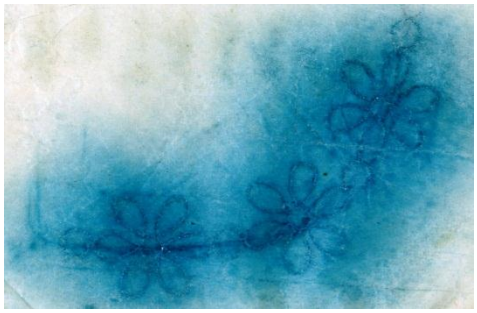
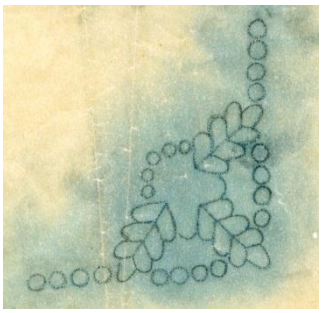

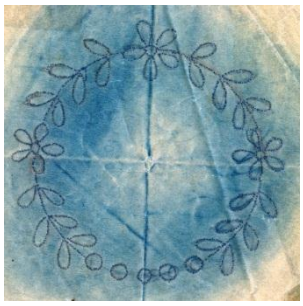

Annemarie

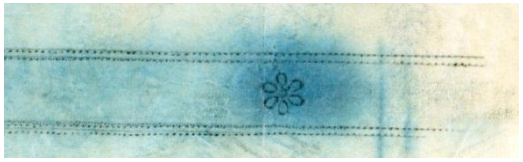
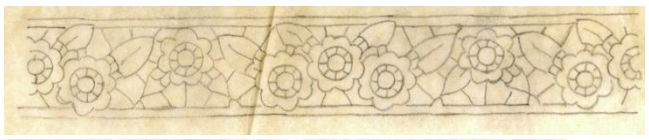
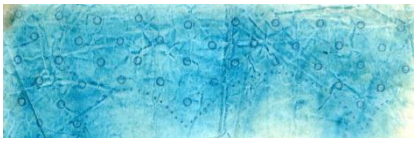

VZORNA CETA
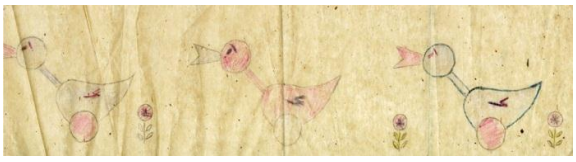

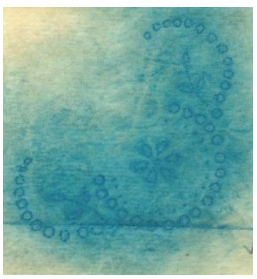

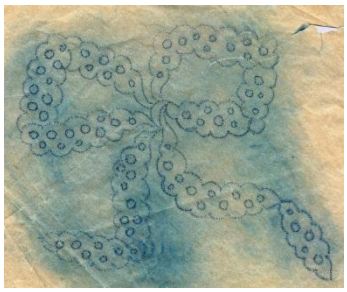
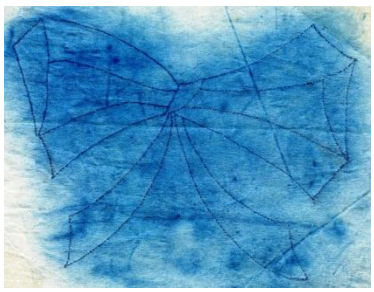
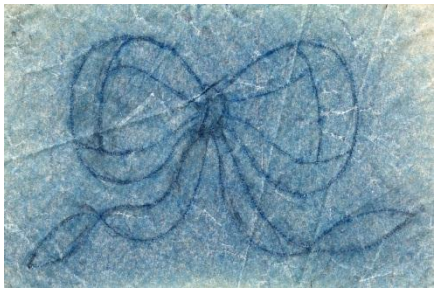

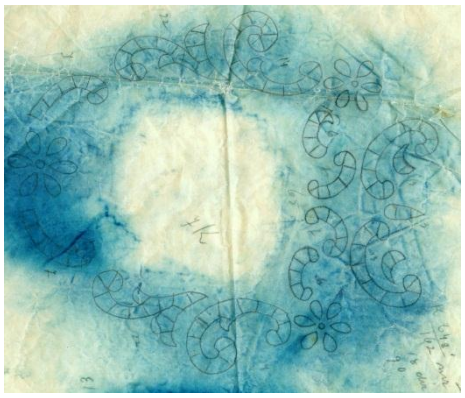
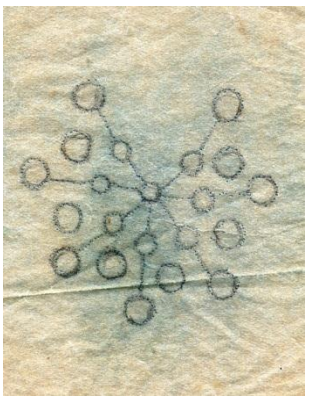

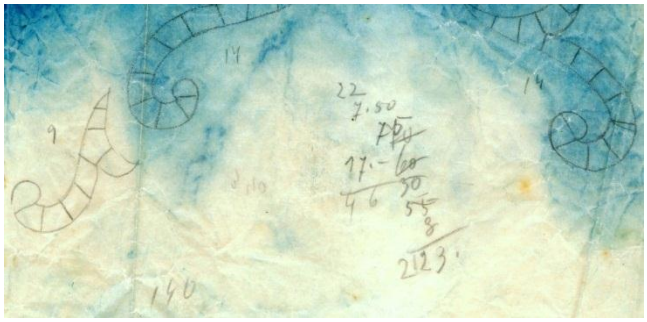
22
7.80
17.-
46
50
2123.
140

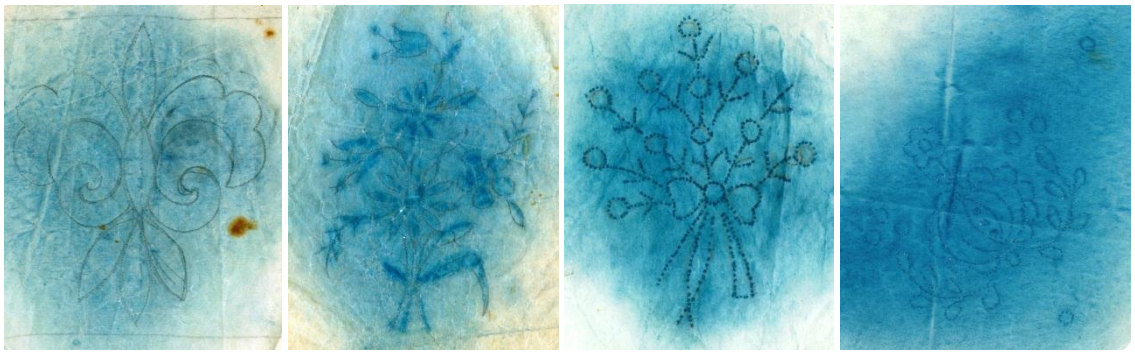

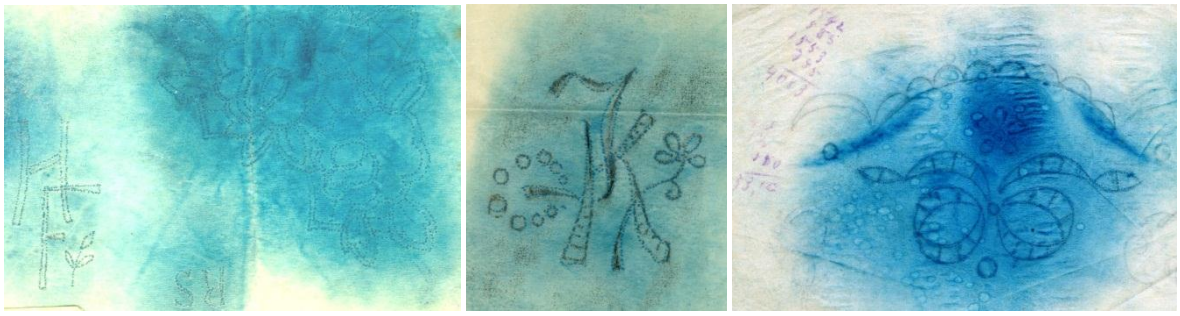

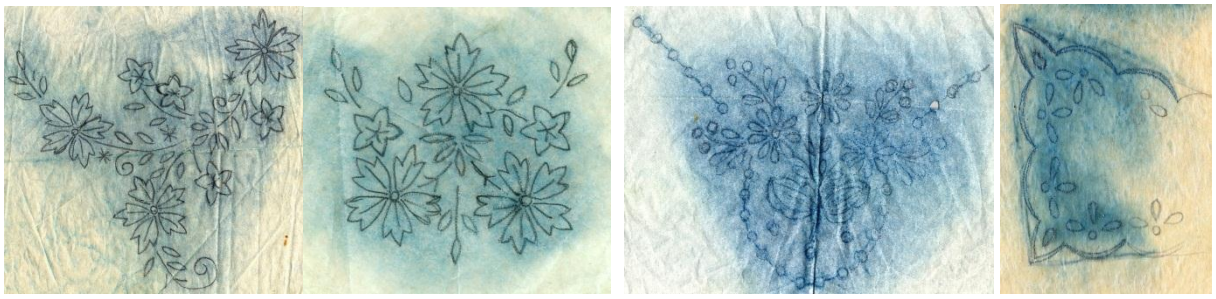

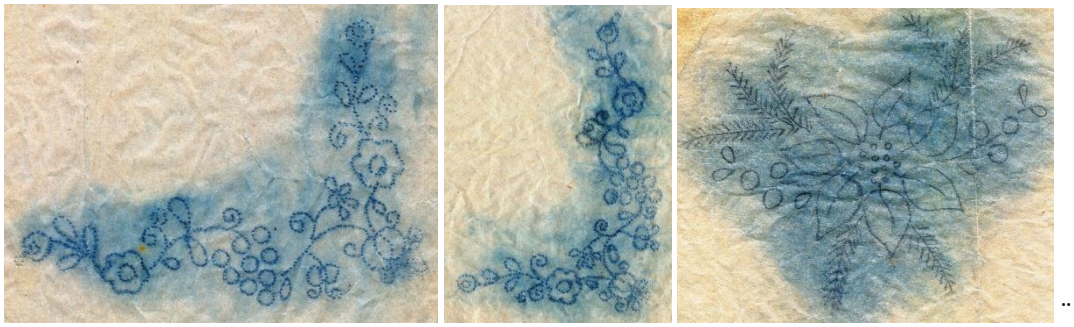

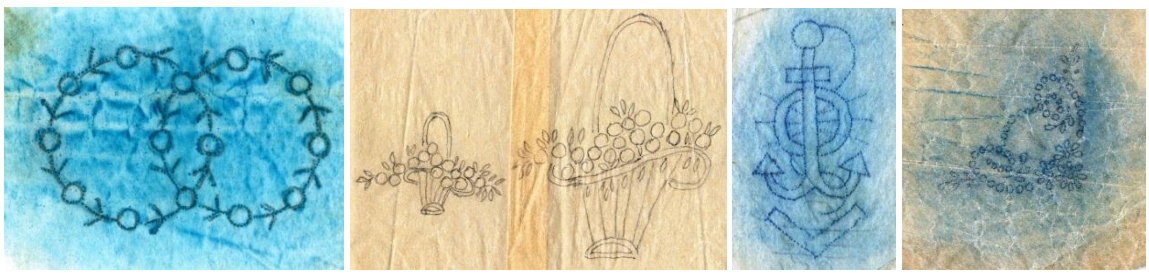

6.3. Ukázky hotových výrobků

Co se týče technologií a typů výšivek byla činnost faktorie velmi rozmanitá. V sortimentu nalézáme všechny druhy tehdy známých krajek a výšivek, včetně paličkovaných. Paličkovala sama Marie Chlupová, bohužel její náčiní (bubínek, paličky) se nedochovaly. Všívané paličkované drobnosti si tedy vytvářela sama. Také byla velmi zdatná v háčkování. Jediná ruční práce, kterou zakladatelka faktorie neprovozovala, bylo pletení.

V sortimentu převládaly výšivky přímo na oděvy a na oděvní doplňky (límce, pásky, rukavičky, šátky, kabelky), zejména v době secesní a v letech dvacátých. V bílé výšivce šlo zejména o ložní prádlo (povlečení, povlaky, přehozy, ručníky), spodní prádlo (košilky, spodničky, župany), dále stolní záležitosti typu ubrus, prostírání, dečky). V neposlední řadě jde také o větší kousky, jako záclony a závěsy, včetně deček do kuchyňských poliček, tehdy tak oblíbených. Občas se objevuje i výšivka náboženského charakteru, např. obrazy svatých vyhotovené gobelínovou či korálkovou výšivkou.

V obrovské míře se uplatňují vyšívané monogramy téměř na všech typech výrobků. Dnes nám přijde zdobení monogramy zastaralé, ale musíme vzít v úvahu, že tehdy se dámy vdávaly na rozdíl od dnešní doby pouze jednou, a tedy užívaly monogramu celý život. Věc s novým monogramem byla častým svatebním darem pro nevěstu. Co se týče ozdobných kapesníků, které užívali dámy i páni pro ozdobu či pro praktické účely, ty byly vytlačeny postupně hromadnou sériovou výrobou a ty dnes znovu kapesníky papírovými.

V letech druhé světové války tvoří většinu sortimentu zboží pro děti. Zejména nové americké zavinovačky, košilky, dečky, čepečky, přikrývky, pásky na povijany.

Dále se hodně vyrábělo drobné domácí oblečení, např. kuchyňské zástěry. V průběhu existence faktorie se občas naskytla i zakázka typu vyšívání vlajek, standard, praporů atd.

Poválečná činnost je spojena s výrobními družstvy. Ta produkovala jak ubrusy a dečky, tak zejména různé malosériově vyráběné oděvy, na které byly následně vyšívány motivy inspirované převážně lidovými motivy.

S dobou poválečnou a totalitní nastává i doba uměle vytvořených materiálů. Jak si autorka všimla při přípravě výrobků připravených k fotografické dokumentaci, je vyšívání na „umělotiny“ sice možné, ale nepoměrně obtížnější a nikdy nevypadá tak dobře, jako výšivky na přírodních materiálech.

Pravá bílá výšivka je možná pouze na přírodním materiálu, jako je len, bavlna a konopí. Když uvážíme, že jsou prezentovány i věci sto let staré, teprve pak pochopíme, co je na těchto materiálech tak vzácné. Přes své stáří si uchovaly svou jemnost a krásu, která je nadčasová.

V následující obrazové příloze jsou obsaženy ukázky výrobků faktorie, počínaje bílou výšivkou a barevnou výšivkou. Snahou bylo ukázat různé typy výšivek a na různých typech výrobků.

Následuje důležitá část výrobků, kterou byly věci pro malé děti. Tato produkce ekonomicky udržela faktorii v chodu i přes druhou světovou válku.

V závěru jsou uvedeny také ukázky oblečení v období od čtyřicátých do osmdesátých let 20. století, kdy už jde většinou o práci Marie Konečné z období zaměstnání v Moravské ústředně. Sice už nejde o faktorské věci, nicméně jsou zajímavým nahlédnutím do vývoje stylu vyšívání od padesátých do osmdesátých let 20. století, tedy dnes řečeno již „retro" odívání.

Při pohledu na vyobrazené výrobky (zejména na klasickou bílou výšivku) si musíme uvědomit, že Marie Chlupová se výšivkou živila, šila na zakázku. V této práci jsou tedy zobrazeny kusy, které se buď neprodaly (např. zákazník zemřel, byl deportován, atd.), nebo sloužily jako vzorník. Část jich byla vytvořena nebo přetvořena pro potřeby vlastní rodiny.

Nejkrásnější a nejhonosnější kousky však najdeme nejspíše v domácnostech potomků jejích zákazníků.

Vyšívané věci - a obecně věci textilní - mají tu smůlu, že jsou výslovně užitkové. Na rozdíl od signací malířů či zlatnických punců, neznačí se komerční výšivky a krajky autorsky žádným způsobem.

Cestou k objevení dalších děl by mohla být inzerce či výzva obyvatelům Boskovicka. Pokud z vyprávění svých rodičů a prarodičů znají původ toho kterého vyšívaného kousku, mohli by přispět k rozšíření portfolia produktů faktorie zapůjčením třeba na případnou výstavu či k dokumentaci.

6.3.1. Bílá a barevná výšivka

Č. 01 Zkušební vzorník pro domácí vyšívačku (vlevo a dole), který jej musela podle vzoru vyšít, pokud chtěla pracovat pro faktorii. Nahoře plná výšivka a lemování, obšité otvory (šlingrování), madeirový květinový věneček, stylizovaná holubice 12x12 cm vyšívaná metodou richelieu, pod ní tři čtvercoví pavoučci každý proveden jiným způsobem. Dole svazované a prošívané ažury různých typů (střídavá, provazová). Rozměry 78x30 cm.

Vpravo nahoře pro porovnání vzorník ze Státní vyšívačské školy ve Skutči. Na vzorníku je provedena svazovaná ažura, stahováním a obšíváním nití vytvořeny vzory šňůr, prošívaná ažura, v předposlední řadě jsou čtyři pavoučky, opět každý proveden jiným způsobem.

Zdroj: http://muzeum.skutec.cz/digitalni-prezentace-sbirek/textil/

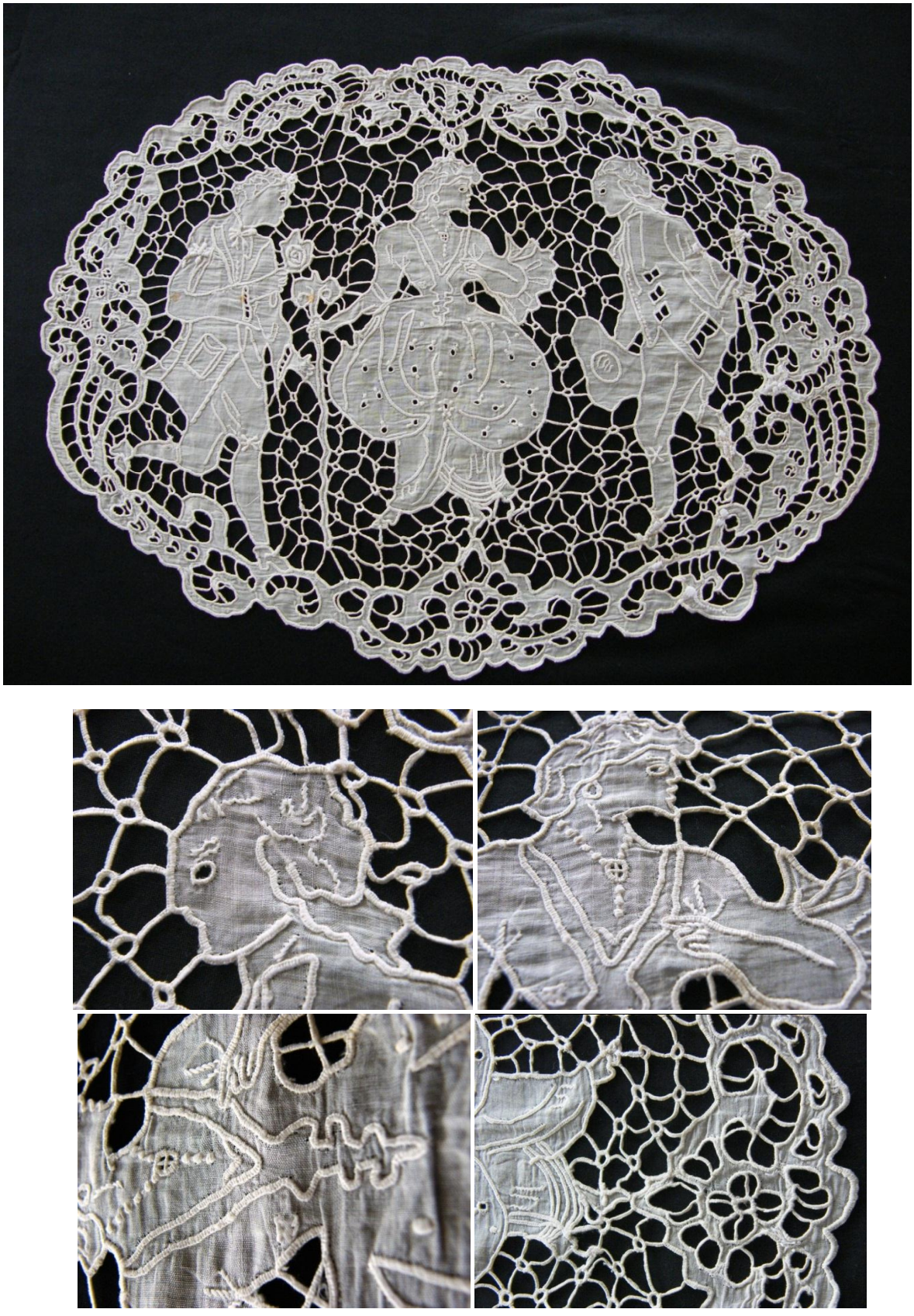

Č. 02 Podložka – dečka s rokokovým motivem představující galantní scénu, rozměry 50x36 cm, materiál lněný batist, bavlnka, výšivka typu richelieu, rok výroby cca 1936.

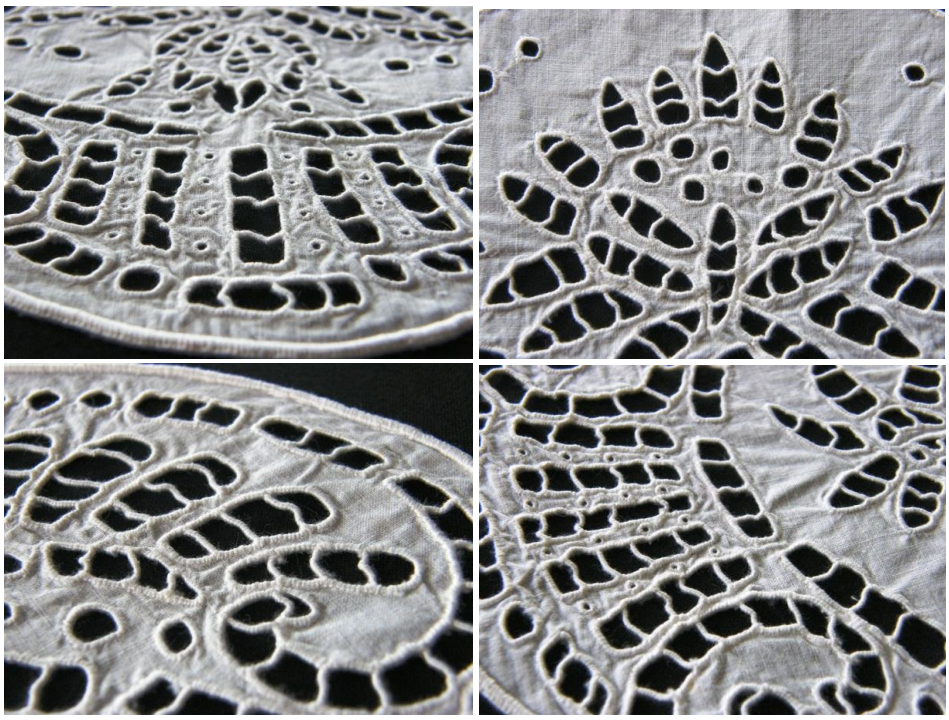

Č. 03 Podložka – dečka květinovým motivem podobným cibulákovému vzoru (astra), rozměry 31x38 cm, materiál lněné plátno, bavlnka, výšivka richelieu, rok výroby cca 1932.

Č. 04 Středový ubrus s motivem srdce a stylizovaných květin, průměr 67 cm, materiál lněné plátno, bavlnka, technologie tzv. zákrutková krajka (či jinak pásková práce, flanderská krajka). Někdy je nazývána tzv. líčkovou (z německého die Litze, prýmek). Jednoduchá úzká páska vytváří stáčením bohatý obloučkový vzor inspirovaný starou flanderskou krajkou. Spojováno kroužkovanými spojkami s pikotkami a šitými výplněmi, rok výroby cca 1938.

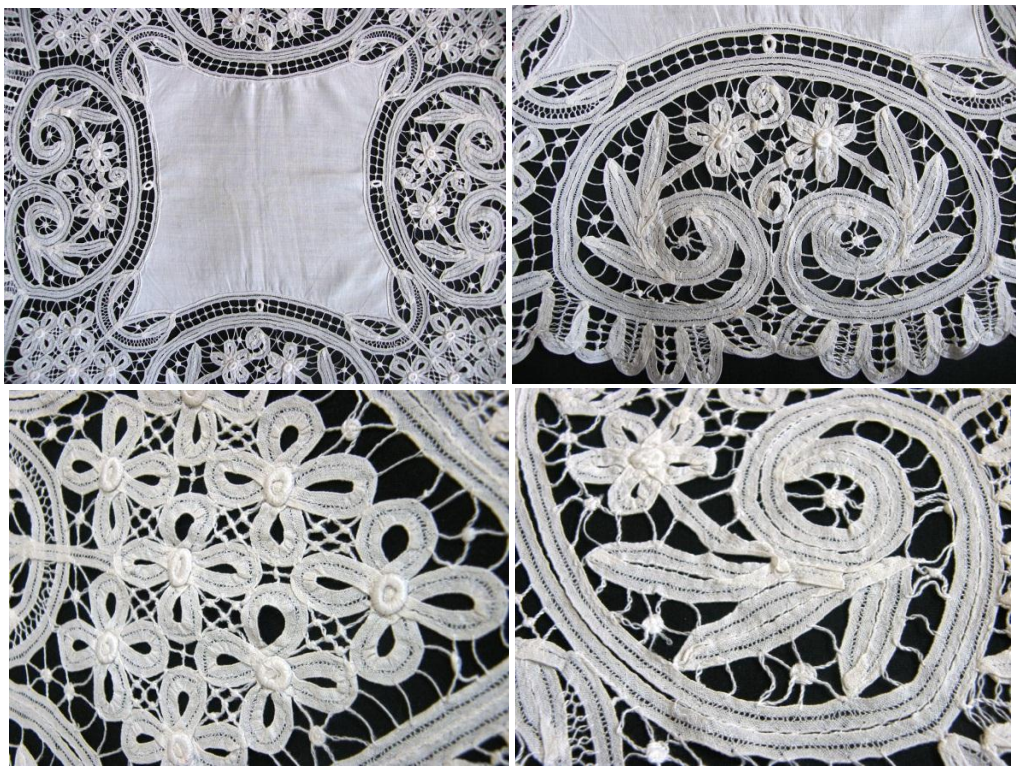

Č. 05 Středový ubrus s motivem stylizovaných květin, rozměry 70x70 cm, materiál bavlněný batist, bavlnka, opět tzv. „zákrutková“ krajka, rok výroby cca 1939.

Č. 06 Svrchní ubrus s motivem kruhu, mašlí a květin, v cípech stylizované ovoce, rozměry 72x72 cm, materiál bavlněné plátno, bavlnka, plná a dírkovaná výšivka typu richelieu, plné obloučkové lemování provedené smykovacím stehem, rok výroby cca 1925-27.

Č. 07 Kruhová dečka zdobená obšívanou a plnou madeirovou výšivkou s kruhovými motivy, ve kterých jsou stylizované květy. Zakončeno stejnou technikou, kraje s obšívanými otvory tzv. šlingrování, plné obloučkové lemování provedené smykovacím stehem průměr 64 cm, materiál lněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1930.

Č. 08 Svrchní ubrus se středovou částí zdobenou dracounovou krajkou, všívanými háčkovanými motivy květin a klasů, vnější část květinová výšivka typu richelieu doplněná vypodloženým smykovacím stehem vyšitým vlnou, stylizované macešky, rozměry 67x67 cm, materiál lněné plátno, bavlnka a vlna, bílé a dracounové nitě, rok výroby cca 1931.

Č. 09 Čtvercový ubrus zdobený výšivkou v počítané vytáhnuté niti s kruhovým motivem. Stylizované květy růží oblemovanými oranžovou mulinkou ve středu a v rozích. Zakončeno stejnou technikou, rozměry 125x125 cm, středový motiv 45 cm. Materiál len, bílá a oranžová mulinka, rok výroby cca 1939.

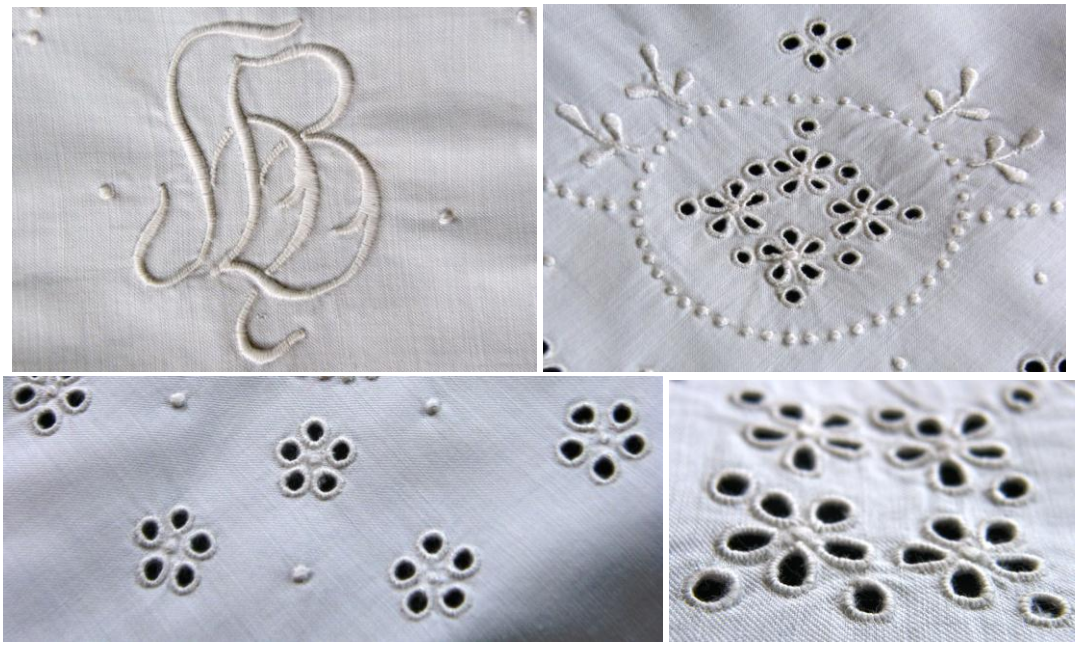

Č. 10 Povlak na polštář zdobený obšitými otvory a plnou výšivkou s květinovými motivy, ve středu monogram SB vyšitý plnou výšivkou, secesní stylizace, rozměry 46x41 cm, materiál bavlněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1928.

Č. 11 Povlak na polštář zdobený plnou a madeirovou a plnou výšivkou, ve středu monogram GG vyšitý plnou výšivkou, secesní stylizace věnců a vázy s květinami, 120x75 cm, materiál jemné lněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1925.

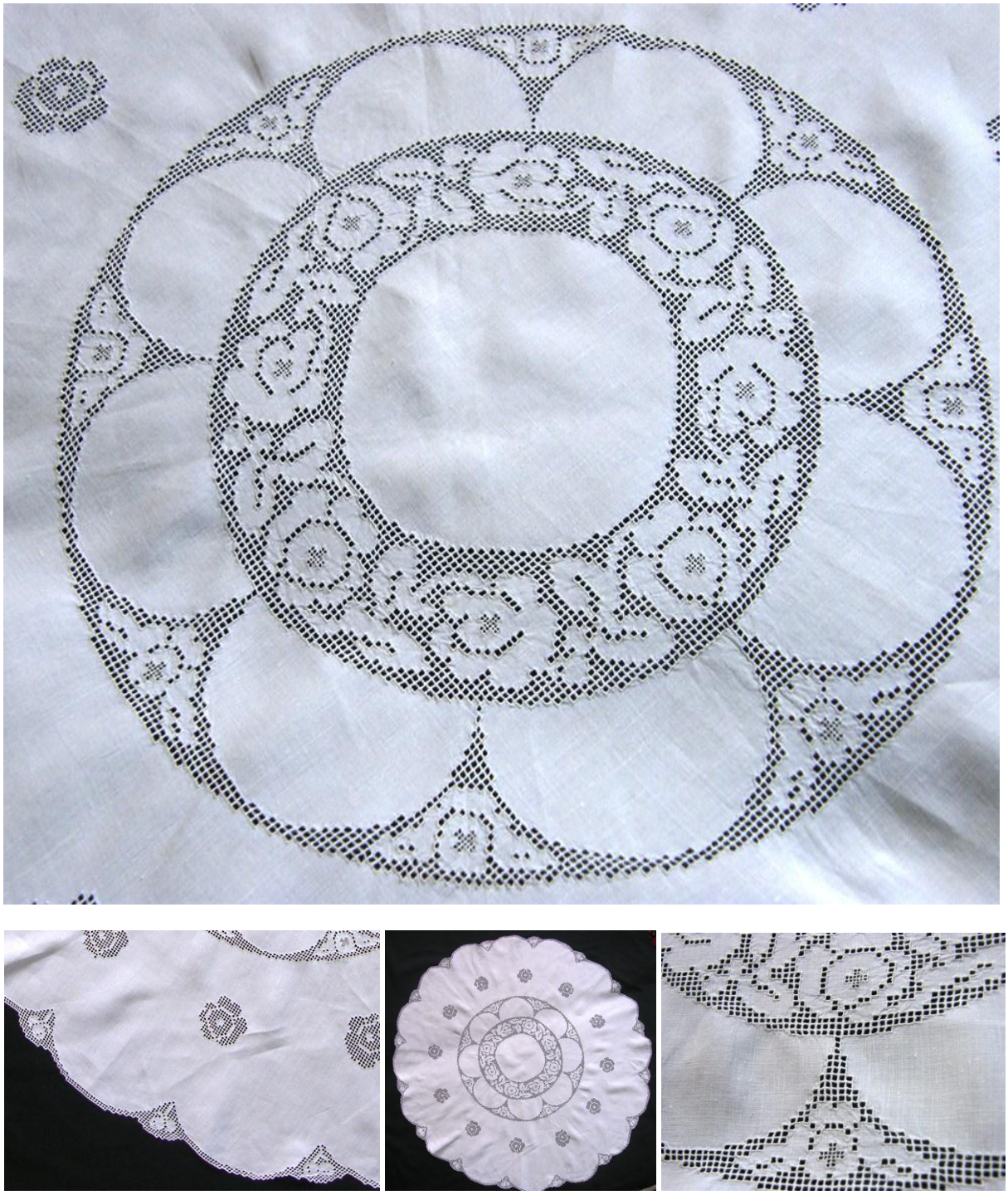

Č. 12 Kruhový ubrus zdobený náročnou mřížkovou výšivkou (v lidové výšivce tzv. „sítko“ či „katr“). Jde o mřížky vytahované v ploše, metoda je podobná hardangeru, tedy prošívané ažuře. Zde s kruhovými motivy, ve kterých jsou stylizované květy růží. Zakončeno stejnou technikou, průměr 85 cm, materiál lněný batist, bílá bavlnka, rok výroby cca 1927. Tato technika je hojně zastoupená ve valašské, zuberské a patinské lidové výšivce.

Č. 13 Svrchní čtvercový ubrus zdobený kombinovanými výšivkami typu madeira, plná výšivka, všívaní pavoučci z tenerify. Obšito háčkovanou bavlněnou krajkou, secesní stylizace květin, lístků mašlí a plaménků, rozměr 90x90 cm, materiál lněný batist, bavlnka, rok výroby cca 1938.

Č. 14 Podložka – dečka s motivem oválu a stylizovaných květin, rozměry 36x26 cm, materiál bavlněné plátno, bavlnka, plná a dírkovaná výšivka typu madeira, plné obloučkové lemování smykovacím stehem, rok výroby cca 1936.

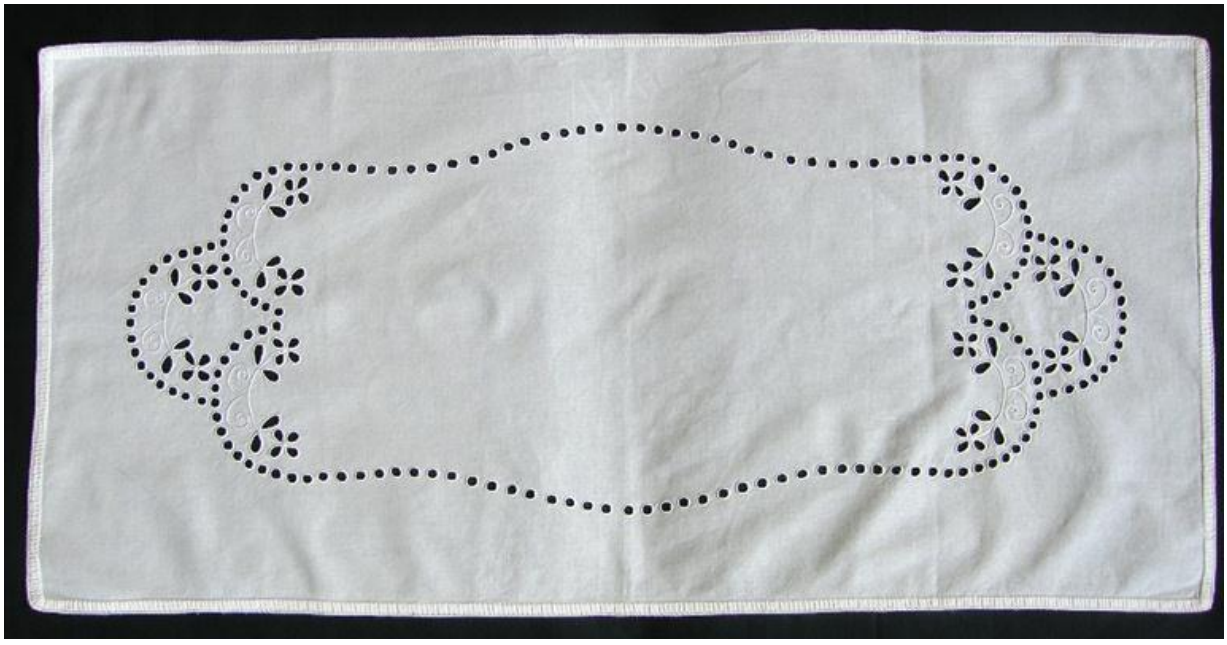

Č. 15 Svrchní ubrus se středovou částí oválnou částí secesního tvaru, stylizované drobné květy a stonky, výšivka typu madeira, výšivka plná, okraj upraven založením a obšitím smykovacím stehem, 85x42 cm, materiál lněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1925.

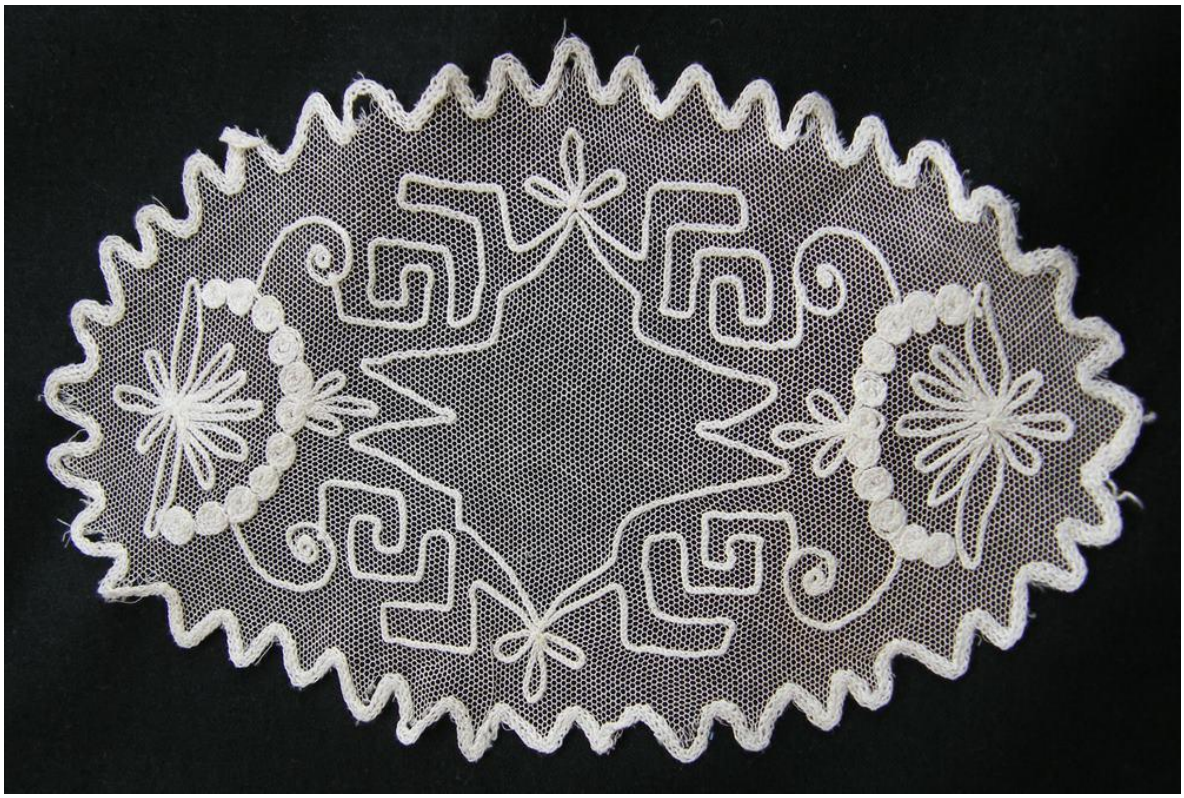

Č. 16 Oválná tylová dečka s prošívanou výšivkou, fantazijní vzory. Obháčkovaný zvlněný okraj, 22x14 cm, bavlnka, rok výroby 1935-40. Tyto tylové dečky se často používaly jako podložky pod různé sošky, hodiny a vázy s květinami.

Č. 17 Oválná tylová dečka s prošívanou výšivkou, fantazijní vzory a stylizované sněženky. Obháčkovaný zvlněný okraj, 24x15 cm, bavlnka, rok výroby cca 1935-1940.

Č. 18 Čtvercový ubrus s kruhovým motivem. Zdobený obšívanou ažurovou výšivkou, v rozích květinové motivy vyšívané smykovacím stehem béžovou mulinkou a plnou výšivkou hnědou mulinkou, rozměr 70x70 cm, materiál vlněný žoržet, rok výroby cca 1929.

Č. 19 Povlak na polštář zdobený výšivkou richelieu, uprostřed stylizovaný košík s květinami, obšito strojovou krajkou, rozměr 46x41 cm, materiál lněné plátno, bavlnka, rok výroby 1942.

Č. 20 Kapesník zdobený jednoduchou ažurovou výšivkou, v rohu monogram VW vyšitý plnou výšivkou, 24x24 cm, materiál lněný vzorovaný damašek, bavlnka, rok výroby cca 1935.

Č. 21 Povlak na polštář zdobený mřížkovou výšivkou (sítko, katr) s dvojitým prolamováním. V rozích aplikace s drobnější mřížkou a zdobením z plné výšivky. Secesní květinová stylizace, monogram EF plnou výšivkou, jednoduchý rám s ažury, rozměry 120x80 cm, materiál lněný batist, bavlnka, rok výroby cca 1931.

Č. 22 Povlak na polštář zdobený ažurovou a plnou splétanou výšivkou ve tvaru kroucených šňůrek, plastická podkládaná výšivka ve tvaru čtverců. Focen rub a líc, 120x75 cm, materiál jemné lněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1930.

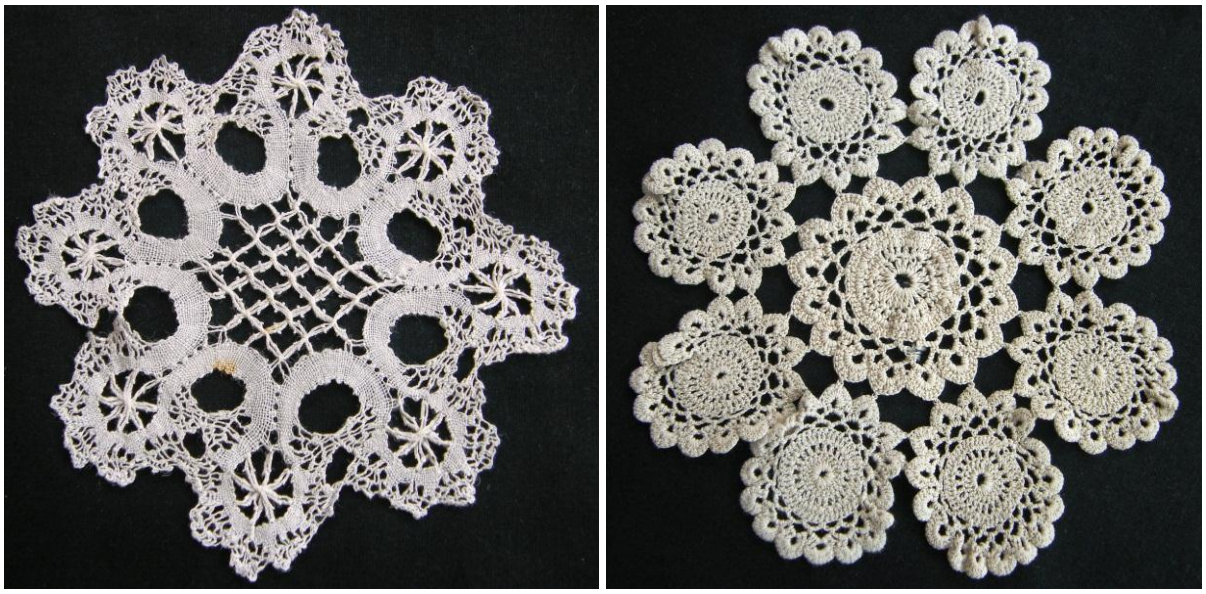

Č. 23 a Č. 24 Jediné dochované ukázky paličkované a háčkované krajky od Marie Chlupové. Oba vzorky deček pod skleničky či sošky mají v průměru 15 cm.

Č. 25 Povlak na polštář zdobený madeirovou a plnou výšivkou s květinovými motivy, na rozích stočené do spirály, ve středu malý monogram GG vyšitý plnou výšivkou, secesní stylizace, 46x41 cm, materiál bavlněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1929.

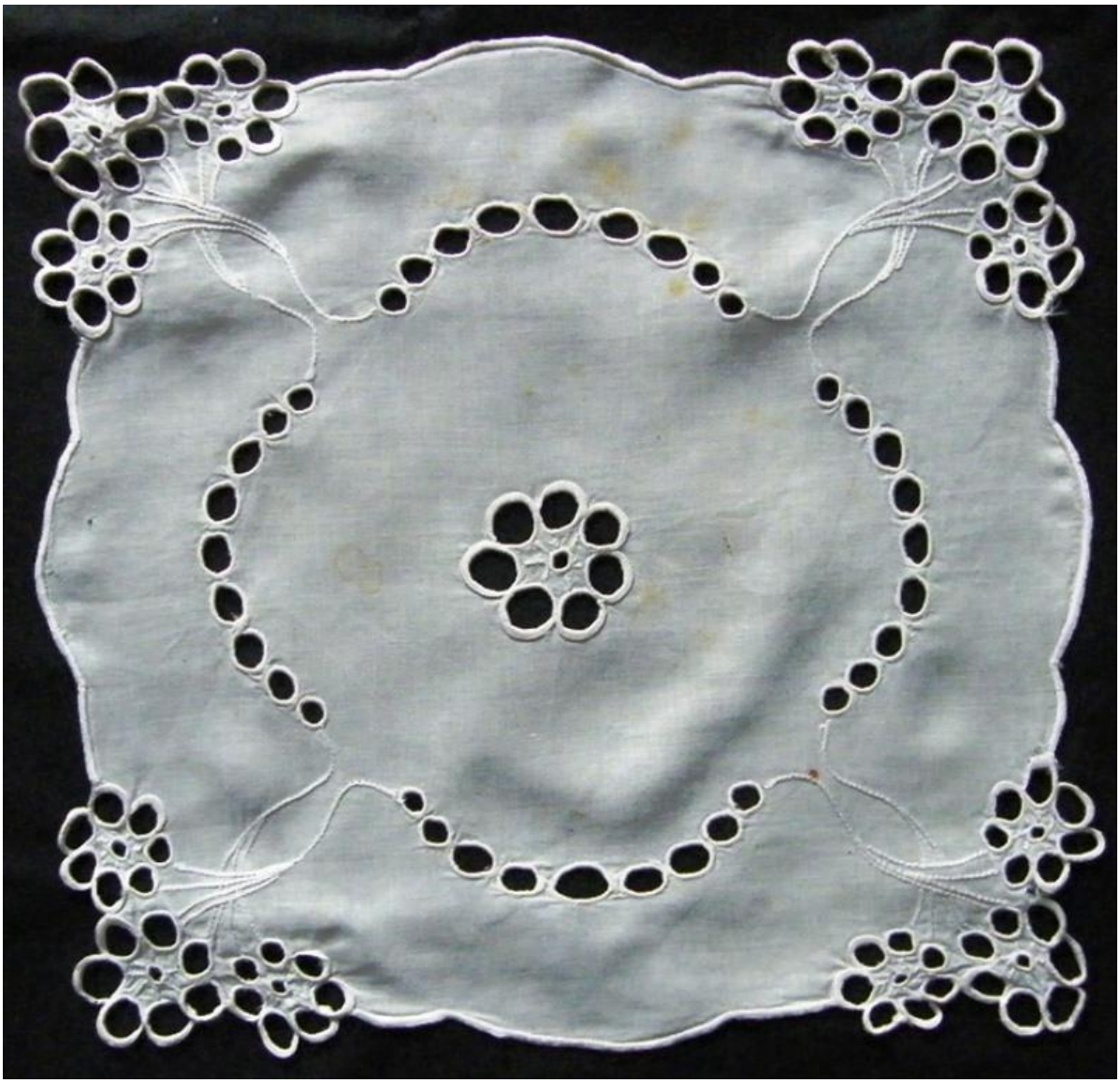

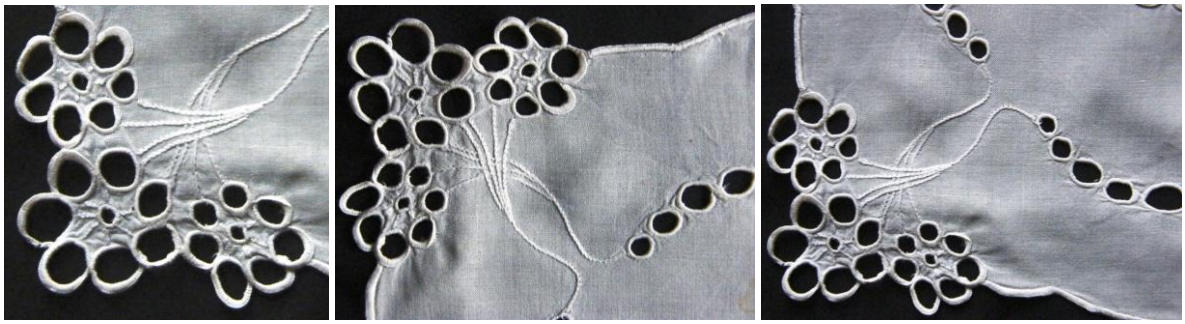

Č. 26 Dečka zdobená madeirovou (obšívané otvory) a plnou výšivkou s květinovými motivy v secesní stylizaci. Zakončeno stejnou technikou, kraje s obšívanými otvory tzv. šlingrování. 28x30 cm, materiál lněný batist, bavlnka, rok výroby cca 1926.

Č. 27 Ubrus (napron – pruh pokládaný přes střed stolu) zdobená madeirovou (obšívané otvory) a plnou výšivkou s květinovými motivy v rozích zpracovaných v secesním stylu. Zakončeno obloučky provedenými smykovacím stehem. Rozměry 40x90 cm, materiál lněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1925.

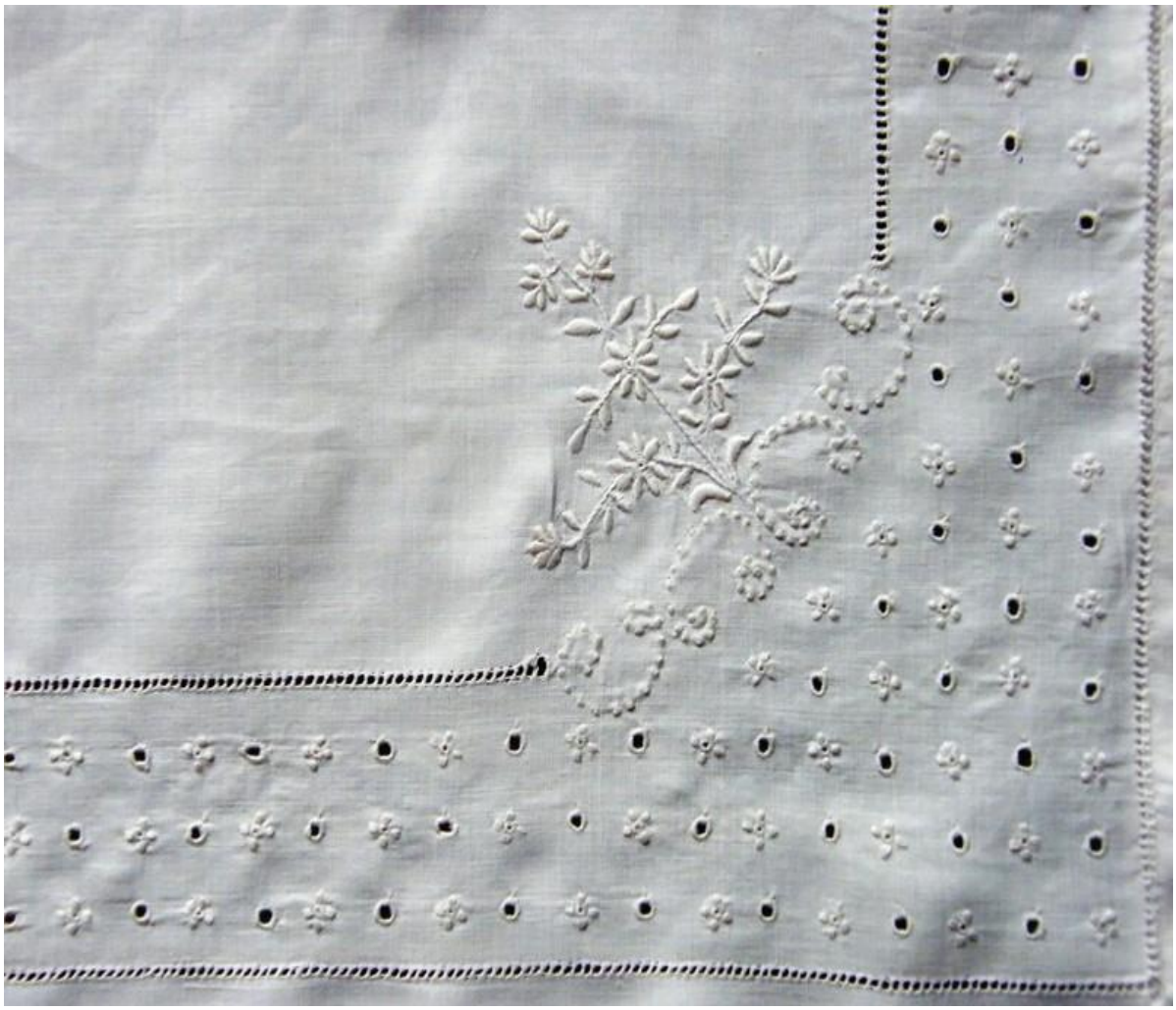

Č. 28 Povlak na polštář zdobený madeirovou a plnou výšivkou s květinovými motivy, umístěných v rámečku ohraničeném jednoduchou ažurovou výšivkou, 56x71 cm, materiál lněné plátno, bavlnka a mulinka. Rok výroby cca 1932. Pro madeirskou výšivku jsou typické malé, drobné opakující se vzory (většinou květinové) v kombinaci obšívaného otvoru a plného stehu (někdy podšívaného).

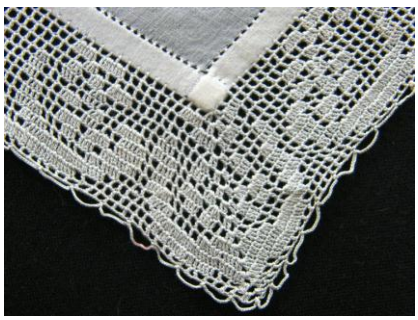

Č. 29 Kapesník zdobený ažurovou výšivkou a obšit ručně háčkovanou filetovou krajkou, v rohu monogram PS vyšitý plnou výšivkou, 24x24 cm, materiál lněný batist, bavlnka, rok výroby cca 1936. Velmi pracné je napojení háčkované krajky na otočený okraj látky a ažurové zakončení.

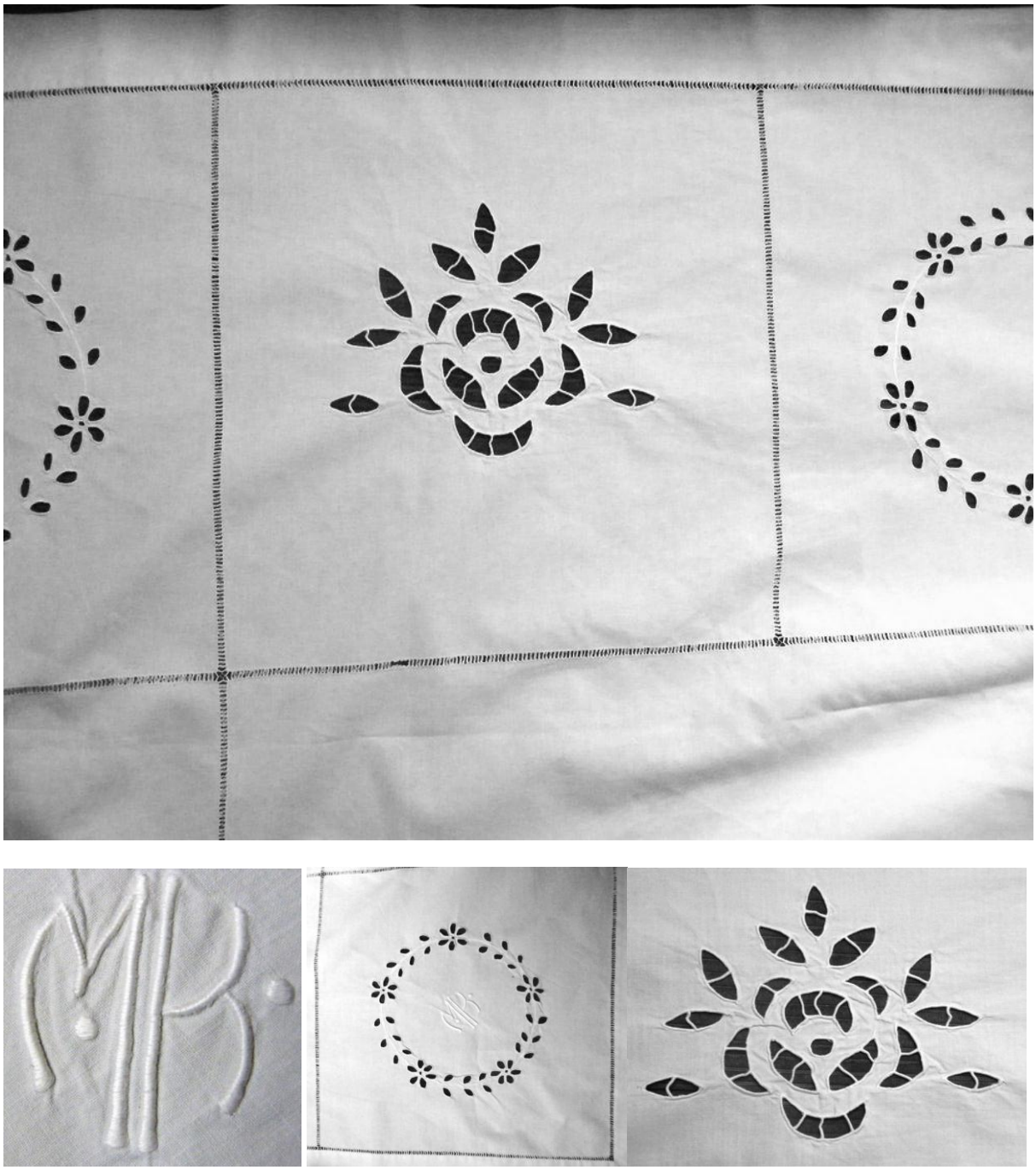

Č. 30 Velký ubrus zdobený ažurovou výšivkou ohraničující jednotlivá pole na okraji ubrusu, střídající se květina vyšívaná technikou richelieu a madeirový (obšívané otvory) květinový věneček. V rohu v jednom věnečku vyšit monogram MK plnou výšivkou. Zakončeno otočením a ažurovým zakončením. Rozměry 120x90 cm, materiál lněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1939. Pro velikost ubrusu se jej nepodařilo vyfotit celý.

Č. 31 Dečka z lněného plátna zdobená geometrickými motivy v secesním stylu, dvoubarevná plná výšivka, v rozích ažurové ozdoby, rozměr 34x21 cm, rok výroby cca 1928.

Č. 32 Dečka z lněného plátna zdobená geometrickými motivy v secesním stylu, plná výšivka, v rozích ažurové ozdoby, rozměr 36x36 cm, rok výroby cca 1928.

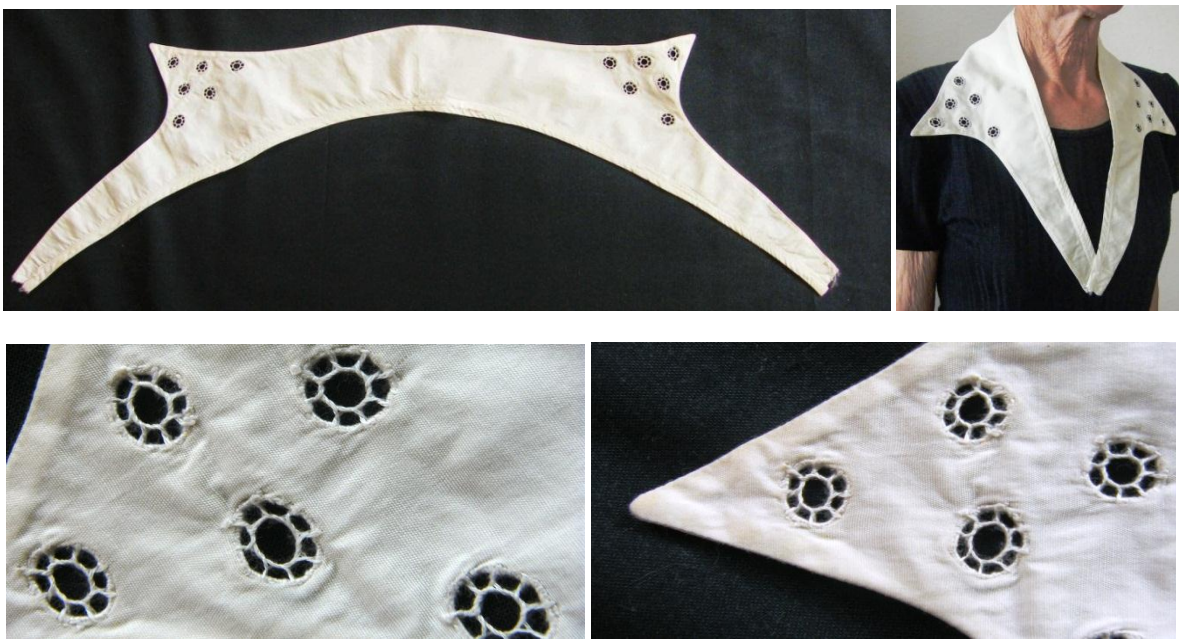

Č. 33 Límec na šaty zdobený v rozích šesti pavoučky, lněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1944.

Č. 34 Damašková záclonka do kuchyně s černou výšivkou s motivy džbánů, pohárů a ovoce. Šířka 14 cm, pruhovaný damašek tzv. grádl, černá bavlnka. Výšivka motivu zadním stehem, na okraji steh smykovací, rok výroby cca 1937.

Č. 35 Nedokončená souprava pro zákazníka, plná výšivka hnědé barvy, ažura na okrajích, květinové motivy, v rohu monogram RH, vlevo nedokončený, pouze předkreslený. Lněné béžové plátno, hnědá bavlnka. Rok výroby cca 1939.

Č. 36 Ubrus z původně černého kanafasu (sepráno), zdoben barevnou výšivkou fantazijního vzoru, šikmý, zadní a stonkový steh provedený barevnými bavlnkami, rozměr 75x47 cm, rok výroby cca 1955.

Č. 37-39 3x podložka pod sošku či vázičku, květinové motivy vyšity křížkovým stehem, vyšívací látka perlička bílé barvy, barevné bavlnky, obšito dracounovou stuhou. Rozměry 10x16, 10x16 a 8x10 cm.

Č. 40 Oválná dečka zdobená prošívanou vlněnou výšivkou na tylovém podkladu. Květinové motivy, plný prošívaný steh a uzlíky. Kraj obšit strojovou krajkou. Rozměry 32x19 cm, rok výroby 1935-40. Tyto tylové dečky se často používaly jako podložky pod různé sošky, hodiny a vázy s květinami.

Č. 41 Potah na dekorační polštářek z těžkého černého sametu, hedvábné nitě hnědých a béžových odstínů, plná výšivka s vegetabilními motivy v soustředném kruhu. Podobné (i zlaté) výšivky najdeme na kabátcích a uniformách jak v baroku, tak i ke konci 18. století. Průměr 50 cm, rok výroby cca 1937.

Č. 42 – 45 4 kusy gobelínových výšivek určených k výrobě polštářků. Silný gobelínový stramín s čtvercovou vazbou, barevné bavlnky a mulinky, rok výroby cca 1956-1958.

Č. 46 Náboženský obraz – Sv. Antonie, korálková výšivka, gobelínová výšivka, papírový obličej, aureola z flitrů přišitá drátěnou nití. Obrázků se svatou Antonií není mnoho, zde je zřejmá souvislost s Hutí v Kuničkách blízko Boskovic, která se po Sv. Antonii jmenuje.

Č. 47 Náboženský obraz – Panna Marie odkrývá planoucí srce. Klasický vyšívaný obraz Nejsvětějšího srdce Panny Marie, zde gobelínová výšivka, obličej ruční kresba a malba.

Č. 48 Vlajka strany Československé sociální demokracie. ČSSD v roce 1947 slavila 60 let založení a nechala si u Marie Chlupové (provdané Konečné), zhotovit vyšívanou vlajku s jejich logem. Na fotografii přihlíží boskovickému slavnostnímu rozbalování vlajky tehdejší předseda strany Zdeněk Fierlinger. Strana si vlajky dlouho neužila, byla nucena se v červnu 1948 sloučit s KSČ. Vlajka byla z pevného hedvábí a ozdoby na ni byly našity, tzv. aplikovány. Bohužel se fyzicky nedochovala, dle svědků ale šlo o velmi krásnou a náročnou práci. Fotografie pocházejí z fotoalba, které věnovala ČSSD pí. Konečné jako poděkování za její práci a dar.

Před rokem 1948 vyhotovila Marie Chlupová-Konečná na dnešní dobu poměrně velké množství různých vlajek, erbů, zástav a praporů. Ty se pochopitelně v pozůstalosti obou Marií nevyskytují, zůstaly v majetku různých spolků a sdružení.

6.3.2. Věci pro děti

Dětský sortiment tvořil velkou část sortimentu faktorie zejména ve válečném a poválečném období. Děti se rodí stále a i v době krize tak maminky před vlastními potřebami upřednostnily vyšívané oblečení a ložní prádlo pro své ratolesti.

Č. 49 Motivy z dětských polštářků a deček, barevné bavlnky, květinové motivy, uzlíčkové výplně, materiál bavlněné a lněné plátno.

Č. 50 a č. 51 Vlevo povlak na dětský polštář zdobený obšitím háčkovanou krajkou, 46x41 cm, materiál bavlněné plátno, bavlnka, rok výroby cca 1943. Vpravo převazový pás přes klasický zavinovací povijan, zde v růžové barvě pro holčičku.

Č. 52 Tzv. „Americká zavinovačka“, byla ve čtyřicátých letech 20 st. velkou novinkou. Zatímco česká klasická zavinovačka byla vyplněna peřím a převázaná páskem – povijanem (viz výše), do americké se vkládala filcová vložka. Děti v ní měly větší volnost pohybu a snadněji se s nimi manipulovalo. Tyto zavinovačky tvořily velkou část válečného sortimentu faktorie. Zde bavlněné plátno a dírkové vyšívání typu madeira, rok výroby cca 1940.

Č. 53 Anna Chlupová byla velkou propagátorkou této novinky, na fotografii vlevo vidíme její vnučku Elišku a vpravo detaily této zavinovačky. Bavlněné plátno a dírkové vyšívání typu richelieu, rok výroby 1942. Tento typ zavinovačky se používá dodnes.

Č. 54 Z výbavy vnučky Elišky - dečka s aplikovanými motivy dřevěných hraček, pasáček s husami, různobarevný barchet, kroucená hedvábná šňůra, rok výroby 1943.

Č. 55 Tzv. štepdeka, prošívaná a proštepovaná, plná výšivka stylizovaných květin, bílý barchet, kroucená hedvábná šňůra, modrá bavlnka, rok výroby 1943.

Č. 56 Z výbavy vnučky Elišky, dětská čepička na zavazování, bavlněný kepr, barevná plná výšivka a modrá krokvička, rok výroby 1943.

Č. 57 Chlapecký kabátek v námořnickém stylu, bavlněný kord a bavlněné vaflové piké, barevné bavlnky, plné vyšívání a zadní steh, rok výroby cca 1947. Vlevo předtisk podobného motivu.

Č. 58 a 59 Průhledné dívčí šatičky z tylu či později nylonu byly velmi populární. Nosily se přes podvlékací košilku. Vlevo rok 1949, sedmiletá Eliška Pokorná na slavnostech Božího těla, šatičky z jemného tylu vyšívané bílými kvítky. Vpravo potom nylonová verze (monofil) z roku 1972 se vzory z Moravské ústředny.

Č. 60 Tesilová sukně pro cca 6 letou dívku, vzory převzaty z Moravské ústředny, rok výroby 1972. V sedmdesátých letech se pod vlivem módy hnutí hippies dostávají do módy vzory a barevné vyšívání. Oblíbené je vše „etno“ tedy i to, co je u nás inspirováno lidovými motivy.

6.3.3. Oděvy

Č. 61 Šaty, vlna, černá barva, barevná vlněná výšivka s lidovými stylizovanými motivy. Svatební šaty Marie Konečné, rok výroby cca 1939. Na fotografii z roku 1942 vlevo Marie Chlupová, vedle dcera Marie Konečná a na klíně malá vnučka Eliška.

Č. 62 Vyšívaný pásek. Zdobené pásky byly oblíbeným doplňkem a bylo jich vyrobeno a vyšito mnoho kusů. Vlna, vlněná výšivka, zakončeno galanterním střapcem, rok výroby cca 1940. Na fotografii z roku 1941 má tímto páskem přepásané šaty na Marie Konečná.

Č. 63 a 64 Vlevo zástěrka z válečných let, typická produkce (po snížené poptávce po bílé výšivce) kvůli obživě, potištěný bavlněný batist, obšívané okraje, rok cca 1940. Vpravo spodní košilka, mřížková výšivka (katr, sítko) v horní části, rok cca 1943, narůžovělý bavlněný popelín.

Č. 65 Halenka krémové barvy z přírodního hedvábí s abstraktní výšivkou provedenou taktéž hedvábnými nitěmi. Tato halenka byla údajně součástí expozice Ústředí uměleckých a lidových řemesel na Expo Brusel v roce 1958. Kolekce byla oceněna zlatou medailí. Halenka se kupodivu dostala do malosériové výroby a bylo jich ušito a vyšito poměrně velké množství.

Č. 66 Halenka z Moravské ústředny, rok cca 1968, plná výšivka, barevné bavlnky. Tento vzor byl dle slov Elišky Pokorné velice oblíben a světle žlutých halenek z bavlněného kepru se ušilo velké množství v různých velikostech.

Č. 67 Halenka vyšívaná dle vzoru MÚ, rok 1973, materiál diolen, hnědá plná výšivka dle vzoru (nahoře vlevo)

Č. 68 Tesilový tmavě modrý kabátek, vlněné třásně, plná bavlněná výšivka dle vzoru z Moravské ústředny, rok výroby cca 1978.

Č. 69 a 70 Vlevo tesilová halenka s plnou výšivkou dle vzoru Moravské ústředny, rok 1973. Vpravo hořčicově žlutá halenka z velmi oblíbeného bavlněného materiálu „fáčoviny“, bílá bavlněná výšivka inspirována lidovými motivy, strojová krajka, rok výroby cca 1980.

Č. 71 - 73
Vlevo: Koktejlové šaty z růžového tesilu, výšivka dle vzoru z Moravské Ústředny, korálková strojová porta. Šila Marie Konečná v roce 1977.
Vprostřed: Plesové šaty z modrého silonu, pošité bižuterními komponenty z Moravské ústředny, dole květinová výšivka. Naspodu olemované králičí kožešinou, rok 1978.
Vpravo: Plesové šaty z černého tesilu, pošité přebytky nazelenalých perlí z MÚ, rok cca 1979.

Č. 74 - 75 Vlevo kabát ušitý ze silného vlněného filcu – z izolační látky pod psací a tiskařské stroje. Vlněná plná barevná výšivka dle vzoru z Moravské ústředny, výroba rok 1979.

Vpravo vlněný svetr z produkce Moravské ústředny určené pro Druženu Brno, plná vlněná černobílá výšivka, rok cca 1983.

Závěr

Vždy, když zahlédnu či vezmu do rukou starožitnost, proletí mi hlavou mnoho myšlenek. Zprvu je to většinou obdiv ke krásnému, vzácnému, třeba už dnes nedostupnému materiálu. Poté k tomu, jak překonal, s větší či menší mírou úhony, nástrahy stárnutí. Následuje obdiv vyslaný směrem k autoru samotnému, k jeho fantazii a zručnosti. A z toho všeho mi nakonec zůstanou čtyři otázky. Pro koho byla věc původně určena, zda se jí obdivoval také jako já, čeho všeho byla věc svědkem a jakými cestami osudu prošla, aby se nakonec setkala s mým pohledem a dlaní.

Každý obdivovatel a sběratel starožitností potvrdí, že je-li alespoň na některou z těchto otázek známa odpověď, věc samotná získává na větší hodnotě. U užitných starožitných předmětů, zejména u textilu, se ve valné většině musíme spokojit s jeho anonymitou. Štěstí máme, je-li dílo rozpoznatelné autorsky a katalogizované.

Proto mi bylo obzvláště milé sepsat a představit dnešní době dílo žen, které si získaly můj obdiv. Dostala jsem šanci sepsat historii a dílo faktorie, která se nacházela mimo tehdy známá hlavní centra produkce výšivek a zabývala se nikoli běžnou lidovou výšivkou, ale výšivkou uměleckou.

Velmi mile na mne působila i druhá stránka věci, a to její přínos faktorie v oblasti sociální. Vždyť v době na počátku 20. století, ve společnosti přísně genderově rozlišené, zajišťovaly Marie a jejich závod výdělek mnoha ženám, a tím jim i jejich dětem zajistila lepší životní úroveň rovnou ve dvou světových válkách.

Ještě jednu skutečnost pokládám za potěšující. Textil obecně stojí v hledáčku sběratelů starožitností stále stranou. Při rozhovorech se starožitníky jsem se dozvěděla, že o kvalitní výšivky zaznamenávají v poslední době zvyšující se zájem. I když stále ještě cena těchto prací zdaleka neodpovídá ceně času stráveného při jejich výrobě, a zájem stoupá mírně, přesto to můžeme označit za začátek trendu.

Také mohu konstatovat, že v dnešní hektické a přetechnizované době zaznamenávám jistou renesanci domácích ručních prací, včetně výšivek. S obrovskou produkcí velkosériových výrobků přichází touha po věcech originálních, osobních a jedinečných. Výsledky své činnosti mohou jednotlivci nyní navzájem obdivovat, sdílet a nabízet téměř po celém světě, k čemuž jim pomáhají digitální technologie a internet. Svědčí o tom stoupající počet blogů o ručních pracích, zvyšující se počet různých klubů a skupin zabývajících se touto problematikou a v neposlední řadě i ekonomický úspěch internetových obchodníků, kteří se

zaměřují na prodej komponentů a materiálů pro ruční práce či hotových výrobků jako takových.

Staré výšivky nám svým způsobem zprostředkovávají stylu života v době, kdy nebylo nikomu líto trávit volný čas domácími pracemi, a kdy život plynul pomaleji. I z dnešních výtvorů se jednou mohou stát starožitné poklady.

Rodina Elišky Pokorné má štěstí, že kromě fotografií ze starých alb má v rukou také hmatatelné svědectví o činnosti svých předků a tím i důkazy o jejich fantazii, schopnostech a neposlední řadě i charakteru.

Teď už záleží jen na nich, zda tyto důkazy předají dalším generacím buď v úzkém rodinném kruhu, či jako dar některému muzeu, abychom se z výsledků práce jejich předků mohli těšit všichni.

DOSTUPNÉ PRAMENY A LITERATURA

Prostudovaná odborná literatura:

- Hlaváčková, Kristýna: Konec židovských Boskovic, bakalářská práce MU FF, Brno 2013
- Bránský, Jaroslav: Židé v Boskovicích, Boskovice 1999
- Pravá krajka v Československé republice, propagační materiál kanceláře prezidenta, 1937
- Šubrtová Alena, Bílá výšivka, Ikar 1998
- Praktická příručka pletenia, háčkovania a vyšívania, Práca 1955
- Lichnerová, A.: Výšivky, Osveta Martin 1956
- Čechová A., Halíková A.: Krajky, výšivky, stuhy a prýmky, Lidové noviny, 2004
- Chytilův úplný adresář Moravy, 1911 – použit výřez
- Časopisy Radost domova č. 10/1935 a Radost hospodyňky č. 7/1934. – použit výřez

Z knih není nikde v práci výslovně citováno, pouze byly prostudovány za účelem vytvoření práce.

Další dostupné prameny a zdroje:

- Archiv Mgr. Elišky Pokorné
- Dostupné internetové stránky – vždy uvedeno pod příslušným obrázkem či textem
- Korespondence s Archivem města Brna
- přednáška o krajkách, výšivkách, gobelínech a krojích na Rudolfinské akademii dne 9.2.2013, přednášející Ing. Simona Šustková